

המלסטיים
אונוד האמנים

קרן פלמס לאמנות
فلسطين للفنون
Palmes Art Foundation

שילוב אמנות עכשווית בתהליכי תכנון

ד"ר אדריכל יונתן לצטר

תוכן העניינים

שילוב אמנות עכשווית בתהליכי תכנון
מאת ד"ר אדריכל יונתן לצטר

עורך: יוני רז פורטוגלי
צוות מלווה איגוד האמנים הפלסטיים: רויטל בן אשר פרץ , ורדה גבעולי.
ועדה מדעית: ד"ר שחר פרדי כסלו, פרופ' ינאי טויסטר, מירב שמי פרץ.
עיצוב גרפי: אביב ליכטר

צילומים בעמודים 45, 46, 51, 56 מתוך התערוכה קיר על קיר,
בית בנימיני, המרכז לקרמיקה עכשווית, 2025.

תודה לכל האמנים, האמניות, האוצרים והאוצרות שחלקו עמנו
מנסיונם עבור מחקר זה.

אנו מודים לקרן פלומס על השותפות והתמיכה בפעילות האיגוד
למען קידום אמנות במרחב הציבורי.

הודפס בדפוס YPrint, תל-אביב
הוצאת איגוד האמנים הפלסטיים
אוקטובר, 2025

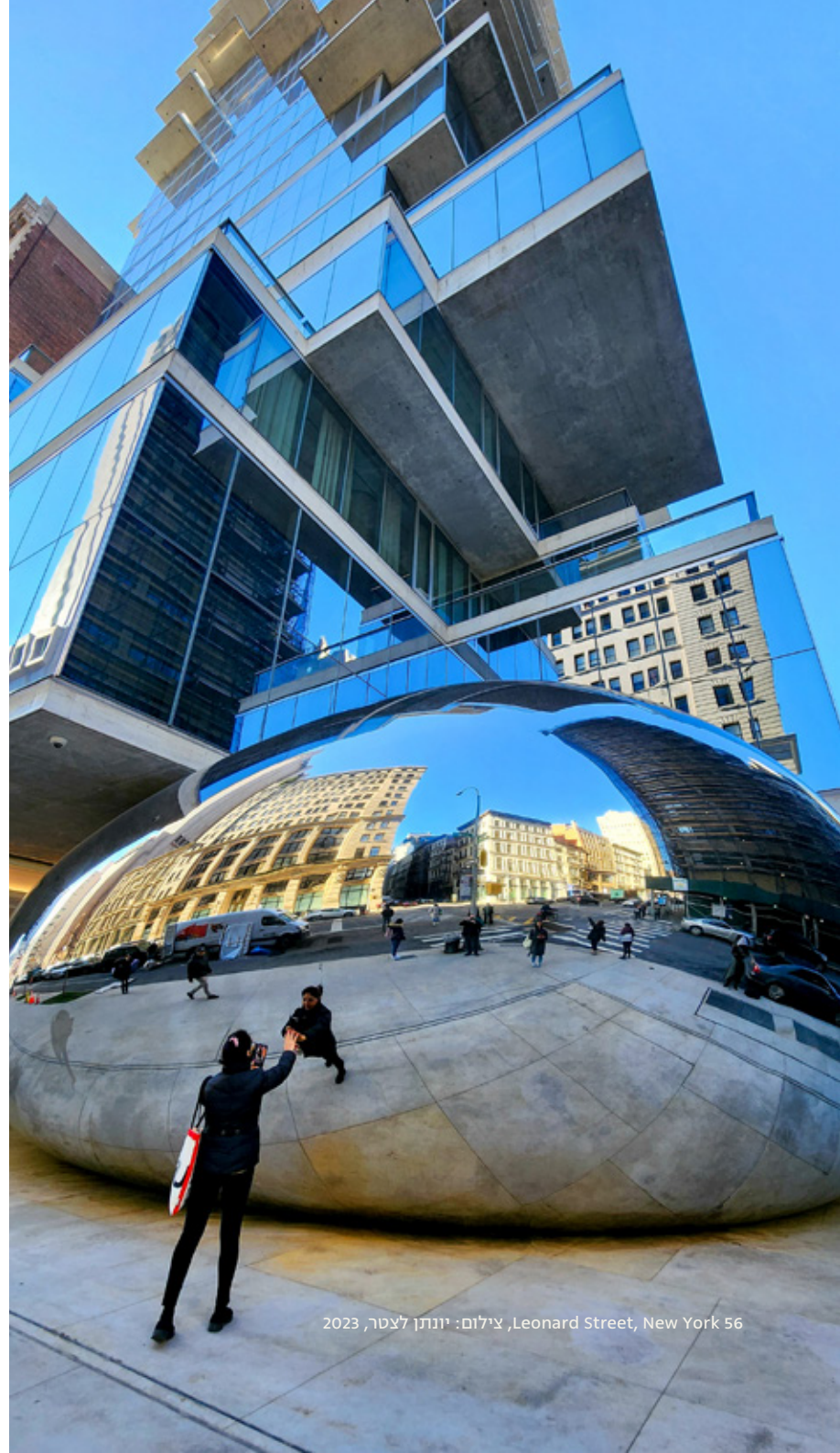
5	פתיחה: לקראת אינטגרציה של אמנות ואדריכלות
7	אפנות במרחב הציבורי – השקעה, לא הוצאה
9	רמות שילוב שונות של יצירת האפנות באדריכלות
11	דוגמאות לשילוב אמנות באדריכלות
12	פרויקטים בקנה מידה גדול / סקטור פרטי
27	פרויקטים בסקטור הציבורי / אחוז לאמנות
31	פרויקטים בקנה מידה בינוני-קטן / סקטור פרטי
45	מסקנות מתוך הפרויקטים
56	הצלחות יישומיות
59	סיכום
61	דיאגרמות

פתיחה: לקראת אינטגרציה של אפנות ואדריכלות

בעשורים האחרונים הולכת ומתחזקת בעולם ההבנה כי שילוב אמנות בפרויקטים אדריכליים אינו רק אמצעי להוספת עניין חזותי או ערך סמלי, אלא חלק בלתי נפרד ממארג התכנון של הסביבה הבנויה. בישראל, התקיים במהלך שנות ה-60 וה-70 של המאה ה-20 שיתוף פעולה נרחב בין אדריכלים לבין אמנים. עדויות לכך ניתן למצוא בתמלול כנסים, פורומים, הרצאות וכמוכן בבניינים עצמם. לצערנו, שיתוף פעולה זה דעך בהדרגה, כחלק ממגמה עולמית של ריכוז משאבים בבנייה תועלתנית וצמצום המעורבות האמנותית. תהליך זה משקף את המעבר מאדריכלות אידאולוגית, שאפיינה את ראשית המאה העשרים, לעבר עידן של פונקציונליזם, שבו שיקולי עלות, יעילות ושיזוק גברו על ערכים תרבותיים ואמנותיים.² גם שינויים במבנה התקציבי של גופי התכנון, המעבר מהובלה ממסדית של פרויקטים ציבוריים ליוזמות פרטיות, והיעדר מדיניות ברורה התומכת בהקצאת תקציב או משאבים יעודיים לאמנות, תרמו לצמצום ההזדמנויות לשיתופי פעולה בין אמנים לאדריכלים. השינויים נבעו אף מהשינוי בעולם האמנות, לאור השפעת האמנות הקונספטואלית והמינימליסטית, שעשוים להתאים פחות בפרויקטים של אמנות ציבורית.

¹ לדוגמא — תנין, 1967 סימפוזיון אמנות באדריכלות, עמ' 49–61; ראיון עם אדריכל משה גיל (אוק' 2020) — שילוב אמנים באדריכלות ספריות באוניברסיטת תל אביב; ספריית סורסקי ושילוב האמן אברהם אופק, ספריית מדעי החברה והאמן ג'ון בייל; אסתר זנדברג, למה האדריכלים הפסיקו לשלב אמנות במבנים חדשים? הארץ, 1 בדצמבר 2021; עבודות אמנות (בעיקר אמנות קיר) בבנייני ציבור בשנות ה-80. לעיון: סקרה אמנות הקיר בישראל.

² David Harvey (1989) The Condition of Postmodernity. Oxford: Blackwell. (chapter 3: The Experience of Space and Time). Leslie Sklair (2017) The Icon Project: Architecture, Cities, and Capitalist Globalization. Oxford University Press.

Leonard Street, New York 56, צילום: יונתן לצטור, 2023

אמנות במרחב הציבורי – השקעה, לא הוצאה

בעשורים האחרונים, מדינות וערים מתקדמות בעולם מתייחסות אל מימון פרויקטים של אמנות ציבורית כהשקעה, לא כהוצאה. אמנות משולבת באדריכלות היא חלק מתשתית אמנותית במרחב הציבורי, ומחקרים רבים מראים כי היא ממלאת תפקיד מהותי ביצירת הזהות המקומית ובחזזוק תחושת השייכות. ביכולתה לשקף ולהתקשר להיסטוריה, לתרבות ולערכים של המקום והקהילה, להפוך את המרחב העירוני לנעים ונגיש יותר, וליצור סביבה מעוררת עניין, יצירתיות ומחשבה. אמנות ציבורית נגישה לכל אחד, ללא תשלום, ומאפשרת חוויה תרבותית זמינה ומזמינה גם לאנשים שאינם יכולים להרשות לעצמם ביקורים קבועים במוזיאון³ נוכחות של יצירה, צבע ויופי במרחב יכולה לשפר את הרווחה הנפשית, להפחית מתחים ותחושת ניכור, ולתרום לתחושת חיוניות וחיבור למקום. בפינלנד, לדוגמה, תקציבים לפרויקטים של אמנות במרחב הציבורי מגיעים בחלקם גם ממשרד הבריאות, מתוך ההנחה שלעיצוב וטיוב המרחב יש תפקיד חשוב בבריאותם הנפשית של התושבים⁴.

ארגון הבריאות העולמי (WHO) טוען כי לאמנות תפקיד משמעותי בשיפור הבריאות והרווחה לאורך כל שלבי החיים. האמנות עוזרת בחזזוק החוסן האישי והקהילתי, עוזרת בהפחת תסמינים של דיכאון וחרדה ומעודדת אינטראקציות חברתיות. הארגון מדגיש את החשיבות

איגוד האמנים הפלסטיים פועל בשנים האחרונות על מנת לקדם שילוב של אמנות בפרויקטים במרחב הציבורי בישראל, תוך תהליכי בחירה מקצועיים, ובצורה שתטיב הן עם המרחב הציבורי, הן עם מטרות הפרויקט, הן עם הקהילה והן עם שדה האמנות הישראלית. מחקר זה הוזמן על ידי האיגוד כדי לבחון שאלות הנוגעות לתנאים הדרושים להצלחת השילוב בין אמנות לאדריכלות, לאתר את השלבים האופטימליים לשילוב יצירת אמנות במסגרת פרויקט הבנייה, לבחון מודלים ארגוניים ותפעוליים אפשריים, ולנתח את היתרונות והאתגרים הכרוכים בכך. מטרת המחקר היא לבחון סוגיות אלו באמצעות סקירה של פרויקטים נבחרים בישראל ובעולם, הן במרחבים ציבוריים והן ביוזמות פרטיות, תוך בחינת מידת השפעת שלב הצטרפות האמן על תוצרי הפרויקט, והתמקדות בהיבטים פרקטיים של עבודה בין-תחומית. המחקר מציע כלים מעשיים המבוססים על ניסיון מצטבר של אמנים, אדריכלים ויזמים, במטרה לגבש מודלים יישומיים לפיילוט עתידי של שיתוף אמנים בשלבים מוקדמים של תכנון אדריכלי. בנוסף על סקירת ספרות מקצועית, המחקר מבוסס על סדרת ראיונות עם אמנים, אדריכלים, יזמים ואוצרים בישראל ובגרמניה, ומהווה תרומה חשובה להבנת הקשרים בין הגורמים השונים המעורבים בשילוב אמנות באדריכלות, בעיקר בשל ניסיונם הפרקטי העשיר והבלתי מתועד של המרוואיינים. המחקר מבקש להבין מהו השלב המומלץ לשילוב אמנות באדריכלות באמצעות התבוננות בתהליכים, מנגנונים, אתגרים והצלחות, כיצד ניתן לטפח שותפות מקצועית אפקטיבית בין אמנים לאדריכלים ויזמים, ואילו תובנות עשויות להוות תשתית לגיבוש תכנון רב-תחומי משולב אמנות.

Cameron Cartiere, Shelly Willis, Eds. (2008) The Practice of Public Art. Oxfordshire: Routledge

3

Cher Krause Knight (2011). Public Art: Theory, Practice and Populism. Wiley-Blackwell

4

*השימוש במילה אמן/אדריכל/יזם בלשון זכר מתייחס לכל המינים.

רמות שילוב שונות של יצירת האמנות באדריכלות

בעת שילוב והתקנה של יצירת אמנות במרחב אדריכלי ניתן להתבסס על שתי הנחות יסוד:

הנחת יסוד ראשונה היא שניתן לשלב ולהתקין יצירת אמנות בכל שלב של הפרויקט – במהלך התכנון, במהלך הביצוע או לאחר סיומו. עם זאת, מחקר זה יטען כי שילוב האמן בשלבים מוקדמים מאפשר אינטגרציה עמוקה ומדויקת יותר בין האמנות לבין התכנון האדריכלי. כפועל יוצא עשוי להוביל לתוצאה הרמונית ושלמה יותר.⁹

הנחת יסוד שנייה היא שככל שהשילוב מתבצע בשלב מאוחר יותר, כך עולות עלויות ההתקנה והתחזוקה. שילוב מאוחר מצריך לעיתים התאמות מבניות או טכניות נרחבות, אשר גוררות תיקונים מורכבים ועלויות תחזוקה מוגברות לאורך זמן.¹⁰ לעומת זאת, תכנון מוקדם הכולל התייחסות לצורכי התחזוקה של היצירה עשוי לחסוך באופן משמעותי בהוצאות עתידיות.¹¹

ניתן לדרג את שילוב האמנות בפרויקטים אדריכליים באמצעות חמש קטגוריות, המאורגנות על פי מידת האינטגרציה שלהן עם המרחב האדריכלי – מהנמוכה ביותר, שבה היצירה כמעט ואינה תלויה בחלל, ועד לגבוהה ביותר, שבה לא ניתן להפריד בין יצירת האמנות לאדריכלות. (דיאגרמה 1 / עמ' 63)

אמנות במרחב אדריכלי: יצירות המוצבות בחלל באופן המזכיר תצוגה בגלריה, לרוב במתכונת של Figure-Ground, עם או בלי קשר ישיר לאדריכלות עצמה. מידת התלות במרחב נמוכה, והיצירות ניתנות להחלפה או שינוי בקלות.

אמנות דיגיטלית והקרנות: עבודות המוצגות באמצעות הקרנה או מדיה דיגיטלית על חזיתות פנים וחוץ. היצירות מגיבות למרחב הקיים, אך אינן דורשות התערבות פיזית במבנה. לעיתים הן כוללות רכיב אינטראקטיבי עם המבקרים.

של קידום נגישות לאמנות ברמה המקומית והלאומית ואת הצורך בשיתופי פעולה בין מגזרים – תרבות, בריאות, חינוך ותכנון עירוני.⁵ הדו"ח "Why Public Art Matters", של American for the Arts משנת 2018 – מדגיש את התפקיד המרכזי של אמנות במרחב הציבורי ביצירת ערך תרבותי, חברתי וכלכלי לקהילות שונות. לפי המחקר, כ-70% מהאמריקאים סבורים שהאמנות משפרת את תדמית הקהילה שלהם, ו-86% מאמינים שמוסדות תרבות חשובים לכלכלה המקומית.⁶ מחקר חדש של החוקרת מיה מוריץ מאוניברסיטת פן בארה"ב מלמד כי שימוש בציורי קיר יכול לעזור בהתמודדות עם פשיעה. המחקר מראה כי קיים קשר בין מיקום ציורי קיר לבין ירידה בשיעור הפשיעה – ההשפעה של הציורים אינה רק אסתטית, אלא תורמת לתחושת בטחון. מוריץ בוחנת לא רק את מועד הצבת ציר הקיר, אלא גם את הקשר לסביבה: האם הוא קרוב לפארק? האם יש גרפיטי עליו? האם המבנה סביבו השתנה? ממצאים אלה תומכים בגישה של "תכנון מבוסס מקום" לפיה שיפור חזותי ותפקודי של סביבות עירוניות, כגון ניקוי אשפה, תאורה או ציורי קיר, עשוי לעודד שימוש קהילתי ולצמצם אלימות.⁷

אמנות ציבורית איכותית מעודדת אינטראקציה חברתית, משמשת מוקד למפגשים, מעוררת שיח ציבורי וקהילתי חי. היא משפיעה גם על תחושת הביטחון במרחב, כשהיא משקמת ומחייה אזורים מוזנחים והופכת אותם לידידותיים יותר. אמנות ציבורית טובה עשויה לשמש מנוע כלכלי כמוקד משיכת תיירים, להעלות את ערך הנדל"ן באזור ולעודד פעילות מסחרית.⁸

5 Daisy Fancourt and Saoirse Finn. (2019) *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being?* A scoping review, Health Evidence Network synthesis report, No. 67

6 American for the Arts, *National Arts Administration and Policy Publications Database* (NAAPPD), 2018

7 Judy Hill, *Can More Art Equal Less Crime?* April 11, 2024

8 ראו: מחקרים קודמים של איגוד האמנים הפלסטיים. יוני רז-פורטוגלי (עורך) (2020) אמנות ציבורית בישראל: הצעה להסדרת התחום בחקיקה. איגוד האמנים הפלסטיים.

9 Sara Fetterolf (February 6, 2024) *Integrating art and design in public projects*

10 שילוב מאוחר מצריך לעיתים שינויים מבניים או טכניים נרחבים, הגוררים תיקונים מורכבים ועלויות תחזוקה מוגברות לאורך זמן.

11 Public Art Conservation: *FAQ about Maintenance Plans*, H. R. Howard Conservation

דוגמאות לשילוב אפנות באדריכלות

הדוגמאות המוצגות במאמר זה משקפות מגוון רחב של פרויקטים עכשוויים המחולקים תחילה לפי קנה מידה: החל ממנה-פרויקטים שתוכנו על ידי אדריכלים בעלי שם בינלאומי (Starchitect) בשיתוף אמנים מובילים, ועד פרויקטים בקנה מידה בינוני וקטן המתאימים יותר להקשר הישראלי. הדוגמאות מחולקות לפרויקטים בבנייה פרטית/יזמית לבניה ציבורית, לאור העובדה שבעולם, פרויקטים של "אחוז לאמנות" מבוסס כחלק ממדיניות תכנונית.¹²

הניתוח בוצע לפי מספר קטגוריות: ייעוד הפרויקט, סוג האמנות, שלב שיתוף הפעולה, והאם האמנות בפרויקט היא ייעודית (site-specific) או כללית. קטגוריות אלה מאפשרות לבחון את אופן שילוב האמנות, את התרומה התרבותית והמרחבית שלהן, וכן את אופי שיתוף הפעולה בין היזם האדריכלי והאמן. מרבית הפרויקטים שנבחנו אינם בעלי ייעוד אמנותי מובהק (כגון מוזיאונים או מרכזי תרבות), למעט הדוגמא של CaixaForum, שבו הפן האמנותי הוא חלק בלתי נפרד מהתכלית המקורית של המבנה כמרכז אמנות. יתר הפרויקטים נועדו לשימושים של משרדים, מלונות, מגורים או מסחר — בכך הם מדגישים את תפקידה של האמנות גם במרחבים שאינם "אמנותיים" בהגדרתם.

ציורי קיר, ויטראז'ים ואלמנטים חזותיים קבועים: יצירות המחוברות פיזית למעטפת האדריכלית, בדרך-כלל בשלבים מתקדמים של הפרויקט. לעיתים ניתן להסירן, אך כאשר הן משולבות בקיר — כמו פסיפסים או פיסול קיר, הן הופכות לחלק בלתי נפרד מהמבנה.

אמנות שימושית: אלמנטים אמנותיים המשלבים גם פונקציה שימושית. יצירות אלו עשויות להיות משולבות במערכת המבנית עצמה, כמו מדרגות, מתקני משחק או ריהוט קבוע. שילובם דורש תיאום מוקדם עם תכנון המבנה ומחייב תחזוקה תקופתית.

אדריכלות פיסולית: הרמה הגבוהה ביותר של שילוב, שבה האמנות והאדריכלות מהוות ישות אחת. המבנה עצמו הוא יצירה אמנותית, והפרדה בין התוכן האמנותי למבנה אינה אפשרית.

באמצעות חמש הקטגוריות הנזכרות לעיל, ניתן לראות כי מידת האינטגרציה בין יצירת האמנות לאדריכלות קשורה גם לטכניקה. כאשר רמת השילוב גבוהה, האמנות מהווה חלק אינטגרלי מהמבנה ומתוכננת עמו מראש. ברמת שילוב בינונית, היצירה משולבת בבניין אך השפעתה מוגבלת או חלקית. לעומת זאת, רמת שילוב נמוכה מתאפיינת בהצבת יצירות קיימות בחללים שתוכנו מראש, ללא התאמה או תכנון ייעודי.

שירי ספקטור-בן ארי (2014) אחוז למען האמנות — דרכי יישום, דוגמאות מהעולם: מוגש לחה"כ עפר שלח. הכנסת — מרכז המחקר והמידע, בפברואר 41

דוגמאות לפרויקטים בקנה מידה גדול / סקטור פרטי

הדוגמאות הראשונות עוסקות בפרויקטים רחבי היקף, שנעשו בשיתוף פעולה הדוק בין אדריכלים בעלי שם עולמי לאמנים נודעים, כאשר שילוב האמנות התרחש כבר בשלבים הראשונים של התכנון. למרות שמדובר בפרויקטים גדולים בעלי תקציב גדול ובקנה מידה עצום, ניתן לבחון את שיתוף הפעולה בין הגורמים השונים בתכנון וההשלכות על המרחב הבנוי, גם לצורך שימוש בפרויקטים בקנה מידה קטן או בינוני. גודלו של הפרויקט אינו הגורם היחיד שמאפשר שילוב אמנות, אלא גם הנכונות של היזמים והאדריכלים להוביל שיתוף פעולה עם אמנים מהווים גורם משמעותי.

CaixaForum Madrid, Spain, Herzog & de Meuron, Patrick Blanc, 2008

הבניין משמש כמרכז תרבות ואמנות בבעלות הקרן הפילנתרופית la Caixa Foundation. המבנה ההיסטורי, שנבנה בשנת 1900, שימש בעבר כתחנת כוח תעשייתית.¹³ אף שלא נכלל בתכנית השימור העירונית, האדריכלים הרצוג ודה מורון (Herzog & de Meuron) בחרו לשמר את מעטפת הלבנים המקורית, לתכנן מחדש את חלל הפנים ולהוסיף כיכר ציבורית פתוחה לצד החזית הראשית. כיום מארח הבניין תערוכות, תוכניות חינוכיות והופעות בתחומי אמנות שונים, בעיקר עכשוויים, בהם פיסול, צילום ואמנות מדיה אינטראקטיבית. בנוסף, הקרן CaixaForum פועלת לשיתופי פעולה בין אמנים, אוצרים וארגונים תרבותיים, ומעודדת שילוב בין תחומי אמנות חזותית, מוזיקה ומופעים.¹⁴

היצירה המרכזית בפרויקט היא הקיר הירוק (Green wall) שיצר האמן פטריק בלאנק (Patrick Blanc). הקיר משמש כחזית חיה לכיכר ומוסיף רובד אסתטי וסביבתי למרחב העירוני.¹⁵ האדריכלים פנו לאמן כבר בשלב התכנון הראשוני להזמנת גן אנכי (Vertical garden), כחלק בלתי נפרד מעיצוב הכיכר הציבורית. הקיר הירוק מוקם על חזית מבנה

CaixaForum Madrid, צילום: יונתן לצטר, 2012

¹³ CaixaForum Madrid, Herzog & de Meuron

¹⁴ La Caixa Foundation

¹⁵ Vertical Garden: Patrick Blanc, Caixa Forum

Matina Bay Sands, Lobby, By Wing1990hk – Own work, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=41960529>

סמוך, אך משפיע באופן ישיר על האופן שבו עוצבה הכיכר הסמוכה למבנה המרכזי.

הקיר הירוק הוא יצירה ייעודית עבור הפרויקט והוא מותאם למיקום האתר ומימדיו. ביצוע הקיר דרש התקנת מערכות של חשמל ואינסטלציה כחלק מהמערכות הכוללות של הפרויקט. הטמעתו בשלבים מוקדמים של התכנון איפשרה את העברת המערכות בין שני הבניינים. חשוב לציין כי עלות הקיר הירוק אינה מסתכמת בהקמה בלבד – היא כוללת גם תחזוקה שוטפת, מערכות השקיה מתקדמות והתאמות לתנאי האקלים המקומיים. עלות הקמת העבודה – 460,000 יורו. כאחוז וחצי מתקציב הפרויקט כולו. לעומת הקיר הירוק, יתר יצירות האמנות המוצגת בתוך המבנה אינן קשורות ישירות לאדריכלות או לאתר, ולעיתים מוצגות באופן זמני בלבד. לכן, רמת השילוב של הקיר הירוק הינה בינונית – שכן אף שהוא תורם משמעותית לחזות ולמרחב הציבורי, הוא אינו משפיע ישירות על תכנון הבניין עצמו. מיצגי האמנות הנוספים, בהיותם כלליים ומתחלפים תקופתית, משולבים ברמה נמוכה.

תרומתה של האמנות בפרויקט ניכרת הן בהיבט התרבותי והחינוכי, והן ברמה הציבורית: היא מעודדת מעורבות, יוצרת נגישות ומושכת קהל רחב. המרכז הפך למוקד עירוני בולט, עם מספר מבקרים גבוה לאורך כל השנה.

Marina Bay Sands (Singapore), Moshe Safdie, Antony Gormley, Ned Kahn (2011)

הפרויקט הוא יוזמה פרטית של חברת הפיתוח Las Vegas Sands Corporation. זהו מתחם רב-תכליתי הכולל שלושה מגדלים מחוברים המשמשים כמלון יוקרה, קזינו, מרכז כנסים מהגדולים באזור, קניון יוקרתי, מוזיאון ומתחם תרבות להופעות ותערוכות. מאז פתיחתו, הפך המבנה לאחד מהאייקונים האדריכליים הבולטים של סינגפור ולמוקד תיירות מרכזי.¹⁶

הפרויקט הוא שיתוף הפעולה בין האדריכל משה ספדיה (Moshe Safdie) לבין האמנים אנטוני גורמלי (Antony Gormley) ונד קאהן (Ned Kahn). הוא כולל שתי יצירות עיקריות שנשזרו בתכנון כבר משלביו הראשונים. ספדיה הזמין את האמנים לקחת חלק פעיל בתהליך התכנון, במטרה לשלב את האמנות באופן הדוק עם השפה האדריכלית וחזון

מטה בנק DZ בברלין תוכנן על ידי משרד האדריכלים של פרנק גרי (Gehry Partners). הוא משלב פונקציות מודרניות של משרדים עם דגש מיוחד על שילוב אמנות ויצירת קשר עם המבקרים. הבניין כולל חלל מרכזי בעיצוב אמורפי — מהדוגמאות הראשונות לתכנון דיגיטלי באדריכלות, שבו שולבה יצירה פיסולית תלויה של האמן ניקולס ווינסטיין (Nikolas Weinstein).

היצירה הפיסולית תלויה בחלל רב־תכליתי בקומה התחתונה, המשמש לאירועים ולמפגשים. היא מורכבת מ־34 חלקי זכוכית המחוברים בכבלים לקונסטרוקציה של תקרת החלל. היצירה משתרעת על שטח של כ־60 מ"ר, ומשקלה הכולל כ־2.5 טון. האובייקט האמנותי יוצר משחקי אור וצל, מסנן את האור הטבעי ומעניק לחלל איכות אטמוספירית משתנה לאורך שעות היום.¹⁷

העבודה על היצירה התבצעה בשיתוף פעולה הדוק בין גרי לווינסטיין, מתוך כוונה ליצור אינטגרציה מלאה בין האדריכלות לאמנות. תכנון קונסטרוקציית התקרה חושב מראש בשל הצרכים ההנדסיים של היצירה, והיא משולבת כחלק בלתי נפרד מהשפה האדריכלית של הבניין. לפיכך, רמת השילוב גבוהה — האמנות אינה רק תוספת דקורטיבית, אלא חלק מהותי מהמבנה, הן רעיונית והן צורנית. כמו כן, האמנות בבניין היא ייעודית — היא תוכננה במיוחד עבור החלל הספציפי, ומוסיפה ערך תרבותי ואסתטי למבנה כולו. מעבר לכך, היא משפרת את חוויית השהייה במבנה, ומחזקת את דימוי הבנק כגוף הפועל בסביבה יצירתית ופורצת דרך.

המתחם. בנוסף לשתי היצירות המרכזיות, שולבו ברחבי המבנה יצירות אמנות נוספות — פסלים, עבודות דיגיטליות ומיצבים, אשר נבחרו והותקנו בשלבים מאוחרים יותר של הבנייה, ולא דרשו תשתיות מיוחדות.

היצירה "Drift" של גורמלי, המורכבת מאלפי אלמנטים של ברזל תלוי, הותקנה לאחר השלמת שלד המבנה ולפני תחילת עבודות הפנים. בשל היקפה והמורכבות הטכנית של תלייתה, נדרשו לביצוע מנופים וציוד מכני שהוכנס לתוך חללי הבניין.¹⁷

מיצב ה־"Rain Oculus" של קאהן הינו מערבולת בקוטר של כ־21 מטרים. היצירה נגישה הן מתוך הבניין והן מהמרחב הציבורי החיצוני. המיצב ממוקם בכיכר הסמוכה למבנה, כשחלקו העליון בגובה הרחוב וחלקו התחתון משותף עם הקניון התחתני.¹⁸ שתי היצירות המרכזיות מהוות חלק בלתי נפרד מהתכנון האדריכלי. הן מצריכות מענה הנדסי ייעודי־קונסטרוקטיבי ועיצובי, משתלבות בקונספט של התנועה והאור ומעשירות את חוויית החלל. רמת השילוב שלהן גבוהה — לא רק מבחינה צורנית, אלא גם כחלק מהחווייה הכוללת של המבקרים. היצירות הללו מגבשות את הזהות הייחודית של הפרויקט, והופכות את הביקור בו לחווייה מרובת־חושים.

אף שנבחרו ומוקמו בקפידה, הטמעת היצירות הנוספות ששולבו בפרויקט בוצעה לאחר השלמת תכנון המבנה, ולכן רמת השילוב שלהן נמוכה: הן אינן מהוות חלק אינטגרלי מהתכנון האדריכלי מבחינה תפקודית וניתנות לשינוי, בניגוד לשתי היצירות העיקריות.

הרווח האמנותי והתכנוני של כלל הפרויקט מתבטא בכמה היבטים מרכזיים: ראשית, חוויית המשתמש מועשרת והופכת למרובת־רבדים. שנית, הזהות החזותית של המתחם מעוצבת דרך יצירות איקוניות המשאירות חותם בזיכרון המבקר. בנוסף, שילוב האמנות תורם למשיכת קהלים מגוונים — מעבר לתיירות עסקית — ומחזק את המרחב הציבורי דרך יצירות אינטראקטיביות ודינמיות המכניסות תנועה, אור וחיים לסביבה האורבנית.

One Central Park, Sydney, Australia, Jean Nouvel, Patrick Blanc, Yann Kersalé (2007)

פרויקט יזמי פרטי של חברת Frasers Property Australia, בשיתוף Sekisui House. מתחם עירוב שימושים, הכולל מגורים, שטחי מסחר, מסעדות ואזורי בילוי. ייחודיות הפרויקט בצמחייה המשולבת באופן אינטגרלי כחלק מהשפה האדריכלית. כבר בשלבי התכנון המוקדמים שולבו אמנות ואדריכלות לכדי אינטגרציה מלאה היוצרת מרחב אחיד ועשיר הן מבחינה צורנית וחוויתית.

חזונו האדריכלי של ז'אן נובל (Jean Nouvel) התמקד ביצירת זיקה בין הבניין לטבע, תוך הטמעת אלמנטים ירוקים כמרכיב מהותי ולא כתוספת. החזון נבע מתוך הבנה שגם סביבה בנויה יכולה לנשום, להשתנות ולהגיב. אחת הדוגמאות הבולטות לכך היא שיתוף הפעולה עם האמן־בוטנאי פטריק בלאנק (Patrick Blanc), שתכנן את הגנים האנכיים המשתרעים על פני חזיתות הבניין. הגנים האנכיים הופכים את הקיר למשטח חי, פעיל ודינמי.²⁰ דוגמא נוספת היא יצירתו של אמן האור יאן קרסליי (Yann Kersalé), אשר פיתח עבור הבניין מערכת הליוסטט (heliostat) התלויה בקומה ה־28 (בגובה של כ־100 מטר) ומורכבת מ־220 מראות ממונעות. תפקידן להחזיר אור טבעי אל פנים המבנה לאורך שעות היום. בשעות הלילה פועלת המערכת באמצעות תאורת LED המשלבת אמנות וטכנולוגיה ומעניקה לבניין חזות משתנה המגיבה לזמן, לסביבה ולתנועה בעיר.²¹

תרומתו של קרסליי ניכרת בפיתוח שפה של אמנות־אור ואור קינטי, תוך הדגשת האלמנטים האדריכליים ויצירת תחושת תנועה ומעורבות חושית המתפתחת לאורך היום והלילה. השילוב ההוליסטי של האמנים כבר בשלבי התכנון איפשר לא רק התאמה צורנית, אלא גם תכנון לוגיסטי של מערכות השקיה, חשמל ותחזוקה עבור הצמחייה החיצונית. עלות היצירה — 5 מיליון דולר.

התאורה פועלת כחלק מהמערכת האקולוגית של המבנה, משתלבת עם הגינון האנכי ועם החזית, מגיבה לסביבה ומשקפת המרחב דרך המראות הדינמיות. השילוב העמוק בין אמנות, אדריכלות וטבע מעניק לבניין זהות ברורה ואיקונית, וממחיש כיצד תכנון רב־תחומי יכול להעשיר את חוויית המרחב, להפוך מבנה לאירוע, ולגשר בין הטבעי לבין המלאכותי, ובין השימושי להבעת הרוח.

DZ Bank Building, Berlin, צילום: יונתן לצטר, 2010

Markthal Rotterdam, Netherlands, צילום: יונתן לצטר, 2019

Markthal Rotterdam, Netherlands, MVRDV, Arno Coenen and Iris Roskam (2014)

פרויקט עירוב שימושים הכולל שוק מקורה מודרני, משרדים ודירות מגורים. קומותיו התחתונות של המבנה משמשות למסחר ולשוק עירוני פעיל, ומעליהן יחידות מגורים. הבניין פועל כמרכז קניות ומהווה מוקד תיירותי ותרבותי בלב העיר רוטרדם.

על גבי התקרה העצומה של השוק המקורה מתפרשת יצירת קיר דיגיטלית בשם קרן השפע (Horn of Plenty). הפרויקט נבנה בתכנון משותף של משרד האדריכלים MVRDV, האמנים ארנו קוהנן ואיריס רוסקם (Arno Coenen and Iris Roskam) ובשיתוף עיריית רוטרדם, במטרה לייצר מרכז אורבני תרבותי.

היצירה, שעלותה כ-3.5 מיליון יורו כולל תכנון והתקנה, פותחה בפלטפורמה דיגיטלית מתוחכמת. זה הוא ציור קיר פוטוריאליסטי המתאר פירות, ירקות, פרחים וחרקים ה"מרחפים" מעל ראשי המבקרים במעין ייצוג של שפע, חיים, צבע ותנועה. האמנים השתמשו בצילומים ברזולוציה גבוהה ובטכניקות עיבוד תלת־ממדיות, על מנת ליצור אפקט חזותי דרמטי ומלא עומק. לאחר העיבוד הדיגיטלי, הודפסה היצירה על גבי לוחות אלומיניום מצופים (Dibond) בטכנולוגיית UV-printing, המבטיחה עמידות לטווח ארוך. הלוחות חוברו לתקרת המבנה הקמורה כך שהם שומרים על איכות הציור ומאפשרים תחזוקה נוחה.²³

הקומפוזיציה והפרספקטיבה תוכננו כך שמרכז השוק ישמש כנקודת תצפית אידיאלית, המעניקה לצופה תחושת היקף ועומק מרשימים. היצירה שולבה כבר בשלב מוקדם של התכנון האדריכלי מתוך מטרה לאפשר אינטגרציה מלאה של האמנות עם המבנה, הן מבחינת תנאי התקנה והן מבחינת החזון האסתטי הכולל, לכן, רמת השילוב היא גבוהה – היא יוצרת חוויית משתמש יוצאת דופן, מחזקת את מיתוגו של המקום כמרכז עירוני תוסס, ומציבה אותו כאייקון תרבותי־חזותי בזירה האורבנית העכשווית.

56 Leonard Street, New York, USA, Herzog & de Meuron,
Anish Kapoor (2016)

מגדל מגורים בן 60 קומות, הכולל יחידות דיור יוקרה וקומת קרקע
למשרדים ומסחר. שיתוף הפעולה בין האדריכלים הרצוג ודה מורון
(Herzog & de Meuron) לבין האמן אניש קאפור (Anish Kapoor), החל
כבר בשלבים המוקדמים של הפרויקט מתוך כוונה לשלב יצירת אמנות
שתהיה חלק בלתי נפרד מהשפה האדריכלית של הבניין.²⁴

עבודתו של קאפור הוטמעה בכניסה הראשית לבניין, בפינת
הרחובות, כשהיא נגישה לציבור (גם למגע). מדובר באובייקט פיסולי
יוצא דופן – טיפת כספית מבריקה בגימור מראה, הנראית כאילו היא
נושאת את חלקו התחתון של המבנה. האמן היה מעורב בתכנון ועיצוב
החלל הציבורי של הכניסה, ומיקומו המדויק של הפסל נקבע בהתאם
לקונסטרוקציה של המבנה.

העבודה על הפסל דרשה תכנון הנדסי מורכב ודיוק רב על מנת
לאפשר שילוב פיזי של היצירה במבנה המתוכנן. תהליך הפיתוח
והייצור ארך מספר שנים, והותאם במיוחד לפרויקט ולחזון האדריכלי.
לכן, רמת השילוב גבוהה – הפסל אינו מוצב כאלמנט עצמאי, אלא
מהווה חלק בלתי נפרד מהחזית, יוצר המשכיות צורנית ותחושת
המשגה חומרית – כמעט כאילו המבנה זורם לתוכו.

הפרויקט כולו הוערך בעלות כוללת של כ-1.26 מיליארד דולר, כאשר
ההערכה הראשונית עמדה על כ-1.1 מיליארד דולר. ביצעו התעכב בשל
המשבר הכלכלי של 2008. בתמורה ליצירתו, קיבל קאפור דירה במגדל
בשווי של 13.5 מיליון דולר, והערכת שווי היצירה עצמה נעה בין 5 ל-10
מיליון דולר.²⁵

הפסל משמש כנקודת עניין אורבנית ומעניק לרחוב ערך חזותי
ותרבותי גבוה. נגישותו לציבור הופכת אותו לאובייקט נגיש ואייקוני,
המחזק את הקשר בין אמנות לאדריכלות מודרנית. ברמה הנדל"נית,
השילוב הבלעדי של יצירה מאת אחד האמנים הבולטים בעולם תורם
לבידול הבניין, למיצובו ולערכו הכלכלי והסימבולי כאחד.

מגדל משרדים בן 40 קומות הממוקם בלב הרובע העסקי המרכזי של סינגפור. היזמים, בשיתוף משרד האדריכלים של טויו איטו (& Toyo Ito Associates), שאפו ליצור סביבת עבודה חדשנית ובריאה, בדגש על קיימות ואינטגרציה של טבע במרחב האורבני. חזון התכנון התבסס על רעיון של "אמנות הקיימות" – מגדל שאינו רק פונקציונלי, אלא מבטא ערכים סביבתיים דרך צורה, חומר וחוויה.²⁶

קומת הקרקע חושפת את השפה האדריכלית של הפרויקט: אכסדרה פתוחה עם נוכחות אמנותית, בעוד חזיתות הבניין עטופות בקירות ירוקים ורשתות צמחייה מטפסת המשתלבות במעטפת. הגג הירוק משמש כמערכת אקולוגית לגידול עצים ושיחים ומגדיר את המבנה כמרחב ביופילי (The Biophilia Hypothesis)²⁷ – תכנון המשלב צמחייה כחלק אינטגרלי מהאדריכלות. שיתוף הפעולה בין האדריכלים לבין מומחים לאקולוגיה עירונית החל כבר בשלבי התכנון הראשוניים. הצמחייה והאמנות שולבו באופן הדוק ברעיון המבני – לא כתוספת עיצובית, אלא כחלק מהותי מהמחשבה התכנונית ומהביטוי האדריכלי. על גג הבניין נבנתה מערכת פיסולית ייחודית בתכנון האדריכל, המדמה צורה אורגנית-צמחית שלוכדת רוחות ומנתבת אותן כלפי פנים. מערכת זו משולבת ב-"Skyforest" – אזור גג ירוק הכולל כ-40 סוגי עצים ושיחים, הפועל כמרחב טבעי מוגבה ומספק הצללה, קירור והפחתת עומס תרמי.²⁸

בקומת הקרקע מוקמה יצירתו של האמן אולפור אליאסון (Olafur Eliasson) – מיצב הכולל 56 עמודי פלדה מפותלים בגובה 15 מטר, היוצרים אכסדרה המדמה שורשים גלילים שמובילים אל תוך המבנה. בין העמודים תלוים 16 גבישים שמפיצים אור, יוצרים תאורת אווירה ומטילים צללים משתנים על הקירות, הרצפה וחזיתות הזכוכית. עלות משוערת של היצירה – 7.7 מיליון דולר, כ-1.075% מתקציב הפרויקט כולו.

Toyo Ito & Associates, CapitaGreen, Singapore

הנחת היסוד של הביופיליה טוענת כי לאדם קיימת זיקה מולדת אל הטבע והסביבה החיה. בתחום האדריכלות והעיצוב, הנחה זו מתורגמת לשאיפה לשלב אלמנטים טבעיים – כגון צמחייה, אור טבעי, מים וחומרים אורגניים – בתוך סביבות בנויות. עיצוב ביופילי שואף ליצור מרחבים המחזקים את הקשר האנושי לטבע, משפרים רווחה נפשית ופיזית, ומעודדים חוויות שהות חיובית יותר במרחבים עירוניים ומלאכותיים.

CapitaGreen: Above below beneath above, 2014, Olafur Eliasson

26

27

28

העיצוב האמנותי והאלמנטים הצמחיים תוכננו במיוחד עבור תנאי האקלים של סינגפור. רמת השילוב בין אמנות, אדריכלות וסביבה היא גבוהה – מערכות הצללה, אוורור וצמחייה, הפועלות כמערכת אחת. פתחים אסטרטגיים במעטפת הבניין מכוונים את הרוח פנימה, ובשילוב עם הצמחייה הם מצמצמים את צריכת האנרגיה לקירור ושומרים על מיקרו־אקלים נעים.

המגדל מציע חוויה ויזואלית ורב־חושית יוצאת דופן – מרחב ירוק ונגיש בתוך אזור אורבני צפוף. הצמחייה תורמת לקירור טבעי, משפרת את איכות האוויר ומפחיתה את תופעת אי־החום העירוני (היווצרות חום כלא באיזורים עירוניים [Urban Heat Island – UHI]). העובדים והמבקרים והנים מסביבה בעלת נראות טבעית יותר, התורמת לרווחה נפשית ולתחושת חיבור לטבע גם בתוך סביבה עסקית אינטנסיבית. השילוב בין אמנות לסביבה בנווה־המדבר האורבני הזה ממחיש כיצד חזון תכנוני רב־תחומי יכול להגדיר מחדש את חוויות העבודה בעיר.

150 North Riverside, Chicago, USA,
Goettsch Partners, Yuge Zhou (2017)

מגדל המשרדים שוכן על רצועת קרקע צרה לאורך נהר שיקגו, בגובה של 228 מטרים. תכנון המבנה הושפע ממגבלות השטח: קומת קרקע צרה במיוחד ביחס לגובהו של הבניין, הובילה לעיצוב לובי מאורך. כדי להתמודד עם מגבלה זו ולהפוך את החלל למרחב עשיר ונגיש, הוחלט כבר בשלבי התכנון הראשוניים לשלב יצירת אמנות בקנה מידה גדול שתהווה חלק בלתי נפרד מהחוויה הציבורית.²⁹

במרכז חלל הכניסה נבנה מיצב מדיה דיגיטלית של האמנית יוגה צאו (Yuge Zhou) בשם "The 150 Media Stream" – קיר אינטראקטיבי באורך 24 מטרים ובגובה 7.6 מטרים, המורכב ממסכים דינמיים בטכנולוגיית LED מתקדמת. המיצב מציג תכנים מתחלפים של אמנים שונים, והוא מתעדכן באופן שוטף באמצעות מערכות ניהול תוכן ואלגוריתמים אינטראקטיביים. העיצוב הדיגיטלי האדפטיבי יוצר אשליה של מרחב פתוח ואטריום גבוה, ובכך מגדיל את תחושת הממד בחלל הצר.

North Riverside, Chicago, Illinois, USA, Goettsch Partners GP

29

דוגמאות לפרויקטים בסקטור הציבורי / אחוז לאמנות

שילוב אמנות בפרויקטים ציבוריים מגולם לרוב במדיניות "אחוז לאמנות" (Percent for Art), אשר מקצה אחוז מסוים מתקציב פרויקט בניה ציבורי לטובת יצירת אמנות. מדיניות זו, שמקורה בשנות החמישים – תחילה בצרפת ומאוחר יותר גם בארה"ב, אומצה מאז במדינות רבות ברחבי העולם, אך יישומה משתנה בהתאם להקשר המקומי. נכון לעשור האחרון, קיימת מדיניות "אחוז לאמנות" ביותר מ-30 מדינות ברחבי העולם.³⁰ כיום, מדיניות זו אינה מסתכמת רק בהקצאת אחוז קבוע מהתקציב להצבות יצירות קבע כגון פסלים או ציורי קיר – בערים כמו סיאטל ושיקגו, למשל, מוצעים מענקים ייעודיים לאמנים עבור מייצבים והופעות אמנותיות מתחלפות במסגרת תוכניות ציבוריות.³¹ אחת הדוגמאות המוכרות היא המסד הרביעי בכיכר טרפלגר בלונדון (Trafalgar Square, London, The Fourth Plinth). בפיוט הכיכר מוצבים ארבעה בסיסים (Plinths) לפסלים. שלושה מהם נושאים פסלים קבועים של דמויות היסטוריות. הבסיס הרביעי, הידוע בשם The Fourth Plinth, נבנה במאה ה-19 אך נותר ריק במשך שנים רבות בשל מחסור בתקציב להקמת פסל קבוע. בשנות ה-90 הוחלט להפוך את המסד הרביעי למיזם דינמי של אמנות עכשווית: הבסיס מארח מאז תערוכות מתחלפות של פסלים ומייצבים מאת אמנים מובילים מרחבי העולם. כל יצירה מוצגת באופן זמני למשך כשנה עד שנתיים. המיזם מנוהל כיום על ידי ועדת האמנות הציבורית של עיריית לונדון, והוא נחשב לאחת הבמות החשובות ביותר לאמנות ציבורית עכשווית בעולם.³² הדוגמאות המובאות להלן בהקשר של שיתוף פעולה עירוני, מדגישות את חשיבות מעורבות האמנים בשלבים מוקדמים, ואת הצורך בהכנת תשתיות פיזיות, רגולטוריות וכלכליות לשילוב יצירות אמנות כחלק מהמרקם העירוני המתהווה.

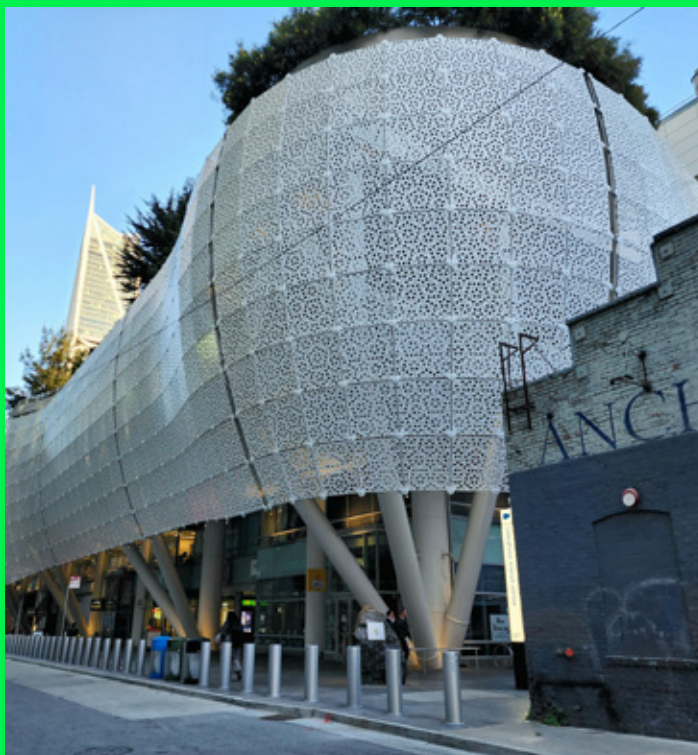
הפרויקט פותח במיוחד עבור המבנה ונחשב לאחד מהשילובים הבולטים של אמנות, טכנולוגיה ואדריכלות במרחב משרדי עכשווי. הפיתוח, ההתקנה והתחזוקה של המיצב נאמדים במיליוני דולרים, והוא כולל גם השקעה בתוכן אמנותי מתחלף לאורך זמן. את המיזם יזמו ומימנו בעלי הנכס כחלק מאסטרטגיה כוללת למיתוג הבניין, להעלאת ערכו הנדל"ני ולמשיכת שוכרי משרדי יוקרה. המיצב תורם לא רק לנראות ולחוויה החזותית של החלל, אלא גם לערך המסחרי של הפרויקט: נוכחותו מחזקת את דימויו הציבורי של הבניין, משפיעה על מחירי השכירות ואף מאפשרת יצירת הכנסות נוספות באמצעות הקרנת תכנים ממומנים.

רמת השילוב מוגדרת כבינונית, משום שהמיצב אינו חלק מהמבנה הפיזי אך כן נטוע בתוכו, בעיצוב הלובי ובחוויה הכוללת של הבאים בשעריו. זוהי יצירה ייעודית, פרי שיתוף פעולה בין אמנים, מעצבים ואנשי טכנולוגיה, שנועדה להגדיר מחדש את יחסי הגומלין בין מרחב משרדי, קהל עירוני ואמנות דיגיטלית.

היצירה הופכת את קומת הקרקע ממרחב מעבר פונקציונלי לחלל ציבורי חי ואינטראקטיבי. היא עוזרת במשיכת קהל מגוון, מעודדת שהייה והתבוננות, ומדגימה כיצד אמנות עכשווית יכולה להעצים את חוויית השהות בבניין משרדים, לחזק את הקשר בין הפנים לבין החוץ, ולהציב סטנדרט חדש במפגש שבין אדריכלות, טכנולוגיה ותרבות עירונית.

³⁰ The Department of Cultural Affairs Percent for Art, The San Francisco Arts Commission is the city agency that champions the arts
³¹ Office of Arts & Culture, public-art Cultural Affairs and Special Events
³² Mayor of London: The Fourth Plinth in Trafalgar Square

30
31
32

**Transbay Transit Center Plaza, San Francisco, California,
Pelli Clarke Pelli Architects, Ned Kahn (2018)**

הבניין Transbay Transit Center Plaza משמש מרכז תחבורה ציבורי רב-שימושי הכולל מסוף אוטובוסים, שטחים ציבוריים ושטחים מסחריים. על גג הבניין נמצא פארק ציבורי ובו מזרקה באורך של כ-300 מטר, בתכנון האמן נד קאהן (Ned Kahn). המזרקה הינה יצירה Site-specific אינטראקטיבית, המשלבת אלמנטים של תנועה, מים ואור המגיבים לתנועת האוטובוסים הנעים מתחתיה. על מנת לאפשר שילוב אינטגרלי של המזרקה בתשתית המבנה היה צורך בשיתוף פעולה מוקדם בין האמן למתכנני הפרויקט, משרד פלי-קלארק (Pelli Clarke). את היצירה מפעילות מערכות חשמל ואינסטלציה, ששילובן נדרש במערכות המבנה הכוללות. לכן, רמת השילוב בין אמנות ואדריכלות בפרויקט הינה גבוהה – המזרקה אינה רק תוספת נופית, אלא מגיבה ישירות לפעילות התחבורתית, כך שמי המזרקה פועלים בהתאם לתנועת האוטובוסים למטה. המזרקה כמיצב אמנותי אינטראקטיבי פועלת לצד שביל ההליכה בפארק העילי. האמנות מעשירה את חוויית המשתמש ומחברת את המבקרים לפעילות התחבורתית באופן יצירתי.

**The Seattle Public Library, Rem Koolhaas (OMA),
Ann Hamilton (2004)**

הספרייה העירונית של סיאטל תוכננה על ידי משרד האדריכלים של רם קולהאס (Rem Koolhaas (OMA). היא מציעה שירותים דיגיטליים, אזורי קריאה, כנסים ותערוכות. בכניסה לספרייה, על רצפה עשויה עץ מייפל, מגולפת עבודת אמנות טקסטואלית של האמנית אן המילטון (Ann Hamilton). העבודה מורכבת מטקסטים ב-11 שפות – 556 שורות של טקסט (בכתב מראה) כתובות על שטח של כ-650 מ"ר ("LEW wood floor"). 33 הטקסטים המופיעים על הרצפה לקוחים מתוך אוסף הספרייה ומשתמשים בשפות שונות וברבדים תרבותיים מגוונים. הזמנת היצירה נעשתה בשלב התכנון, במקביל לבחירת החומרים לבניין. ביצירת העבודה ניתנה חשיבות לבחירת חומרים עמידים, והיא דורשת תחזוקה שוטפת של רצפת העץ.

גם בדוגמא זו שיתוף הפעולה התקיים במהלך תכנון המבנה, כשהיצירה תוכננה במיוחד עבור המקום כחלק אינטגרלי מהעיצוב. היצירה מהווה חלק בלתי נפרד מהאדריכלות, שכן היא משולבת במשטחי הרצפה של הספרייה ומשפיעה על האופן שבו המבקרים חווים את החלל.

העבודה מוסיפה רובד חווייתי למבקרים בכך שהיא הופכת את המרחב לסביבה אינטראקטיבית שבה האורחים באים במגע עם הטקסט, כמעין השראה מטכניקות הדפוס המסורתיות. היא מחזקת את הקשר בין שפה, חומריות וארכיטקטורה, תוך יצירת דיאלוג בין המבנה לבין המהות של ספרייה כמקום לשימור ושיתוף ידע.

דוגמאות לפרויקטים בקנה מידה בינוני-קטן / סקטור פרטי

בדוגמאות מסקטור הבנייה הבינוני-קטן, לא מצאנו מקרים רבים של שיתוף פעולה בין אמנים ואדריכלים בשלבים מוקדמים של התכנון. עם זאת, קיימת חשיבות מיוחדת לבחינה של פרויקטים מסוג זה עבור פרויקטים עתידיים בישראל.

אחוז ההשקעה באמנות בפרויקטים פרטיים

השקעה באמנות בפרויקטים פרטיים של בנייני מגורים, מסחר ומשרדים נחשבת לנוהג רווח בעיקר בצפון אמריקה, מערב אירופה ולאחרונה אף בכמה מקרים גם בישראל. אמנם בבניה פרטית אין, בדרך כלל, תקנות מחייבות כמו בתוכניות "אחוז לאמנות" במגזר הציבורי, אך פעמים רבות יזמים בוחרים להקצות חלק מהתקציב לשילוב יצירות אמנות כחלק מאסטרטגיית מיתוג וחיזוק החוויה האדריכלית. במגדלי יוקרה ובבנייני מגורים בפרופיל גבוה נהוג להקצות כ-0.5% עד 2% מעלות הבנייה להשקעה ביצירות אמנות – פיסול בלובי, קירות אמנותיים, עבודות וידאו או מיצבים.³⁴ בבנייה רוויה סטנדרטית, התקציב לאמנות נמוך

יותר, אך יזמים מסוימים בוחרים להוסיף עבודות אמנות בהשקעה של כ-0.1% עד 0.5% מהתקציב.³⁵ בפרויקטים מסחריים, כמו קניונים ומלונות יוקרה, ההשקעה באמנות נעה בין 0.5% ל-3% מהתקציב. האמנות משמשת ככלי ליצירת חוויות עבור מבקרים ולקוחות, ומסייעת בחיזוק המיתוג של הפרויקט.³⁶ במשרדים ומגדלי תעסוקה, ובמיוחד בסקטור ההייטק, נהוג להקצות בין 0.2% ל-2% מהתקציב לעיצוב ואמנות, מתוך הבנה שתכנון אמנותי תורם לגיבוש תרבות ארגונית וליצירת סביבה עבודה מיטבית. בקניונים ומרכזים מסחריים גדולים, שיעור ההשקעה באמנות נע לרוב בין 0.5% ל-1.5% מהתקציב, ומשמש להתקנת יצירות אמנות ציבורית, מיצבים דיגיטליים ואלמנטים פיסוליים במרחבים הציבוריים.³⁷

במגדלי משרדים יוקרתיים נרשמת השקעה של כ-0.5%-2% באמנות, בעיקר באזורים הציבוריים – לוביים, אזורים משותפים, קירות אמנותיים, ומרחבים חיצוניים כמו גינות גג, כחלק מהשאיפה להעניין לבניין ייחוד עיצובי וחווייתי.³⁸

מלון ג'ורג', יסקי מור סיוון, לזארו רוזה-ויולין (2024)

מלון ג'ורג' בתל אביב הינו מיזם משותף של אלקו אחזקות (Elco Holdings) ו-Vision Hospitality. הפרויקט כולל מלון, מועדון חברים, 170 חדרים, 14 קומות (29 קומות עליונות – 120 דירות) וגן ילדים ציבורי.³⁹ על אדריכלות הפנים היה אמון האמן הספרדי לזארו רוזה-ויולין (Lázaro Rosa-Violan).

יצירות האמנות המוצגות במלון נרכשו מגלריה גורדון. היצירות מכסות את קירות הפנים באופן נרחב – קיים עומס ויזואלי מכוון של אמנות. גלריה גורדון נבחרה לספק קרוב לאלף יצירות ישראליות, מתוך המחשבה ששיתוף פעולה עם גורם אחד מרכזי יאפשר ניהול פשוט יותר, אחידות אסתטית, וחיבור אמנותי הדוק למיתוג ולאופי של המקום. בנוסף,

Elena Kadavy (October 4, 2013) Private developers to pay for public art. Palo Alto Online	35
Valerie Fahey (September 22, 2021) Making the Most of Percent-for-Art Requirements: How Developers Meet Branding, Leasing, Wayfinding Needs. Urban Land	36
Town of Fountain Hills Public Art Master Plan Amended April 1, 2025	37
Mickey Marraffino, Public Art as an Asset within Development Projects — The Value Proposition, NowArt	38
אתר הגורג'	39

התקיים שיתוף פעולה בין אדריכל הפנים לאמנים ישראלים בכמה יצירות מוזמנות Site specific: אוהד מרומי (תבליט בטון), אדם יקותיאלי – Know Hope (תבליט קיר), שרון פוליאקין (עבודת ברזל) ושתי יצירות אריחי קרמיקה של רוזה-וילין (גרם המדרגות ותחתית הבריכה). הפרינקט מדגים כיצד אמנות יכולה להפוך לחלק בלתי נפרד מהחוויה המרחבית של המבנה, ולא רק תוספת דקורטיבית. לכן קיימת חשיבות לאוצרות מקצועית בבחירה ובלינוי התהליך. יש לזכור כי כמות היצירות ותלייתן בחללים השונים מחייבת תחזוקה, וכן אבטחה וביטוח בהיקף גדול.

משרד האדריכלים יסקי מור סיוון היה אמון על התכנון הכולל של הבניין, אך על שילוב האמנות היה אמון מעצב הפנים, כך שהאדריכל למעשה לא היה מעורב ישירות בעבודה עם האמנים. יחד עם זאת, התקיים שיתוף פעולה פורה בין מעצב הפנים לבין האמנים שונים, בעיקר בשילוב היצירות המוזמנות שהותאמו לממדי החלל. ניתן לראות כי היזמים מבינים את כוחן של יצירות האמנות להעלות את ערך המקום ולשדר יוקרה. הגישה של רוזה-וילין לשילוב האמנות במלון מתחברת למקומיות הן בשפה האדריכלית, בחומרים ובאווירה הכללית, והן בסגנון האמנות שנבחרה לתצוגה. התוצאה היא מרחב חי, חווייתי ומקומי, שבו אמנות ואירוח משתלבים זה בזה ומעניקים לאורחים חוויה תרבותית מעמיקה ומגוונת יותר מהשגרה המלונאית הרגילה.

סוהו־האוס, יפו (2021)

סוהו האוס הוא מועדון חברים ומקום מפגש לאמנים וליוצרים. **40** המיזם החל בלונדון בשנת 1995 וכיום כולל עשרות מועדונים ברחבי העולם. אוסף האמנות העולמי של סוהו האוס הוא אחד האוספים הפרטיים הגדולים מסוגו בעולם, עם למעלה מ-8,000 יצירות אמנות המוצגות באופן קבוע בבתי סוהו ברחבי העולם. האוספים נבחרו בקפידה, בהתאמה לסגנון האדריכלי ולנרטיב התרבותי של כל סניף – בין אם מדובר בלופט תעשייתי בניו יורק, וילה היסטורית באיסטנבול או בית חוף במיאמי. שילוב האמנות בסניפי הרשת ביפו התבצע כבר בשלבי התכנון המוקדמים, מתוך הבנה שעבודות האמנות אינן קישוט אלא חלק בלתי נפרד מעיצוב החללים ויצירת האווירה. המבנה ביפו הוקם בשנת 1889 ושימש במקור כמנזר, ולאחר מכן

סוהו האוס יפו, צילום: הילה טוני נבוק

בית ספר קתולי לבנות. בתום עבודות השימור, הוסב המבנה לבית מלון בן 24 חדרי שינה, הכולל מועדון חברים ובו בית קפה, טרסת גן, בריכה, בר חיצוני. עיצוב חללי הפנים כולל עומס ויזואלי רב של עבודות. במקום מוצגות עבודות של אמנים ישראלים דוגמת דוד עדיקא, פריד אבו שקרה, מיכל נאמן, כרם נאטור, דנה יואלי, שי יחזקאלי, שי אזולאי ועוד. בגרם המדרגות תלויה יצירת מובייל של הילה טוני-נבוק. נבוק היא האמנית היחידה שהוזמנה על ידי האוצרת הראשית של רשת המלונות ליצור יצירה ספציפית למקום. 41 ההזמנה לעבודה נעשתה במהלך עבודות השימור – כך שהאמנית יכלה לראות את החלל הקיים ולהתאים את היצירה לממדי החלל, מבחינת התחשבות מרחב, גובה, ראות וכדומה.

במקרה זה ניתנה יד חופשית בתכנון העבודה. האמנית לא נדרשה להגיש סקיצות ולא נעשתה בקרה על התכנון הסופי. לדברי נבוק, לא התקיימה כל תקשורת בין האדריכל/מעצב והאמנית. ליצירה לא נדרשת הכנה מיוחדת מלבד התליה, ללא חיבורי חשמל או תאורה ולכן ההתקנה יכלה להתבצע בשלבים הסופיים של עבודות גמר המבנה. לדברי נבוק, אחת הסיבות להיעדר הפיקוח והליווי הוא שעם בחירת העבודות, הסתיים תפקידה של האוצרת הבינלאומית של רשת המלונות, ומאותו רגע התקשורת התנהלה מול אחראית התפעול של המלון ביפו. התוצאה הייתה, מצד אחד, חופש פעולה גדול, ומצד שני, חוסר תקשורת. נבוק מספרת כי העבודה תוכננה מפרספקס כדי להשתמש באור הטבעי שאמור היה להאיר את החלל מחלון שניצב בסמוך לעבודה. אף שהדבר סוכם עם אוצרת רשת המלונות, כשהעבודה הוצבה, התברר כי הנהלת המלון הישראלי החליטה לאטום את החלון. בשלב זה הורגש חסרונה של אוצרת מלווה או יועצת אמנותית שניתן היה להיעזר בה כדי לתווך את צרכי העבודה אל מול המוסד.

הבנק הבינלאומי, צילום: יונתן לצטר, 2025

בניין הבנק הבינלאומי, תל אביב: נחום טבת (2009)

הבנק תוכנן על ידי משרד האדריכלים המפורסם I. M. Pei, כשחזון של המשרד הוא שהאדריכלות היא האמנות, ולכן אין לשלב יצירות אמנות נוספות בלובי. על אף זאת, היזם החליט להזמין את האמן נחום טבת לתכנן יצירה site specific ללובי הכניסה למגדל, בהשראת יצירה קודמת של האמן, הדובה הגדולה (עם ליקוי) משנת 1984.

העבודה נחשפת בהדרגה לעוברים ברחובות הסמוכים ו"מזמינה" אותם לחוויה פעילה, איטית ואינטימית של התקרבות והתבוננות בפרטים שבה, לגילוי של חלל דמיוני המתנתק מהיומיום העירוני וכללני."⁴²

היזם פנה ישירות לטבת, כך שלא התקיים דו־שיח ולא היתה תקשורת בין האמן לאדריכל. למעשה, האדריכל אף ניסה "לסכל" את התקנת היצירה, משום שהוא אמון על התכנון הכולל של הפרויקט.⁴³ טבת קיבל את העבודה בשלב עבודות הגמר, לאחר שהוקם חלל הלובי, וכך התאפשר לו לאמוד את ממדי היצירה טרם תחילת תכנונה. לדברי טבת, שיתוף הפעולה עם האדריכל לא היה חיוני, שכן חלל היצירה כבר היה קיים ולא נדרשו בו שינויים או התאמות. בסופו של דבר, האדריכל נאלץ להתפשר, שכן הוא נדרש למלא את דרישות המזמין – לא היה צורך בשינויים מבניים או כאלה המחייבים אישורים, אלא רק להתחשב בערכים אסתטיים שהאדריכל עצמו ביקש לשמר.

היצירה הותאמה לאופי המקום הן במראה והן בפונקציה, מתוך מטרה להתאים לפעולת ה"המתנה" בלובי – רגע שמאט את קצב התנועה של המבקרים, מעודד עצירה ומזמין הרהור. היצירה תוכננה ומוקמה באופן שהיא נצפית מאזורים שונים, בתוך ומחוץ לחלל הלובי, כך שחלונות המגדל מצריכים תחזוקת ניקיון תכופה.

⁴² סקר אמנות הקיר בישראל: מספר יצירה 1668
⁴³ ראיון עם נחום טבת 9.3.2025

הספרייה הלאומית, צילום: יונתן לצטר, 2025

הספרייה הלאומית, ירושלים, הרצוג ודה מורון / מן-שנער (2023)

הספרייה הלאומית החדשה בירושלים תוכננה על ידי משרד האדריכלים הרצוג ודה-מרון, בשיתוף משרד מן-שנער, שליווה גם את ההליכים הבירוקרטיים מול העירייה. האדריכלות משלבת אלמנטים אמנותיים ויצירתיים, הבאים לידי ביטוי בצורניות האקספרסיבית של המבנה, בפרטי הבנייה ובשימוש בחיפוי אבן, בהתאם לדרישות החוק בירושלים. לצד זאת, שולבו בבניין מרכיבים של אדריכלות ירוקה, בהם מערכת מיזוג אוויר מתקדמת ושימוש מושכל באור טבעי.

בחללי הספרייה מוצגות יצירות אמנות של אמנים ישראלים ובינלאומיים, בהם גלי כנעני, אדמונד דה-ואל, מיכל רובנר ויחיאל שמי. רוב היצירות נוספו סמוך להשלמת הבנייה, ולכן רמת ההשתלבות שלהן באדריכלות נמוכה. בשיחה עם, העידו האדריכלים כי עבורם שילוב האמנות מעט מפוספס – הן מבחינת בחירת העבודות והן מבחינת התאמתן לפרופורציות המבנה ולנקודות המבט בחלל 44 לא התקיים שיתוף פעולה ישיר עם האמנים במהלך התכנון, והיצירות שובצו בחללים קיימים, במקום להיות חלק בלתי נפרד מהעיצוב האדריכלי.

בהיבט האוצרותי, ליד כל יצירה מוצב לייבל (תווית) המציין את שם האמן. חלק מהעבודות דרשו היערכות מוקדמת, כמו התאמות קונסטרוקטיביות והכנת תשתיות חשמל ותאורה, בעוד אחרות הותקנו ללא צורך בהכנות מיוחדות. ברוב המקרים, האמנות שולבה עם סיום הבנייה ולא נלקחה בחשבון בשלבים מוקדמים יותר. חלק מהיצירות, כמו עבודותיהם של גלי כנעני ודוד פולונסקי, יוצרות זיקה למבנה ולתכנון, בעוד שאחרות, דוגמת העבודה "תהילים ד'" של האמן אדמונד דה-ואל (שהוצגה בביאנלה בוונציה ב־2019) הן יצירות שהושאלו. מרבית היצירות הושאלו לתקופות ארוכות תוך התאמה מסוימת לחללים, אך לא נוצרו במיוחד עבור הספרייה.

בסמוך לספרייה מוצבת יצירתו של האמן מיכה אולמן, "אותיות אור" (2023) – פסל ציבורי המורכב מ־22 אותיות חצובות באבן, המסודרות במעגל בגובה קומת אדם. הצללים הנופלים על הרצפה משתנים לאורך שעות היום ומעניקים ליצירה ממד דינמי. על תכנון הפיתוח הנופי הופקד משרד מילר-בלום, בעוד שמשרד מן-שנער ליווה את תהליך הקמת היצירה בשיתוף הדוק עם האמן. שיתוף הפעולה בין האדריכל לאמן כלל הגדרת פרופורציות האותיות, בחירת אבנים ייעודיות

מהמחצבה, והתמודדות עם אתגרי תכנון ותקינה, במיוחד באזורים התת-קרקעיים שבהם שובצה היצירה. תהליך העבודה התאפיין בדיאלוג מקצועי צמוד, שהאדריכלים תיארו בראיון עמנו כחווייה מעשירה ומעוררת השראה.

Berlin Jannowitzbrücke / Kita Schmidchen, Ulrich Vogl, Massstab, Scale (2024)

דוגמה נוספת היא פסל-מרחבי למשחק (אמנות שימושית) שהוקם בחצר גן ילדים, בשכונת המיטה (Mitte) בברלין. עיצוב היצירה שואב השראה מתצלום המתעד רגע במהלך תהליך הבנייה: בתמונה, חלקים מהקומה הראשונה כבר מכוסים, בעוד שבאזורים אחרים הקירות נותרו בלתי מושלמים. תיאור הפרויקט מציג את הרעיון כ"משחק בקנה מידה, המקפיא רגע מתהליך הבנייה בצורת דגם." המבנה תוכנן בקנה מידה של 1:12 – קנה המידה הנפוץ למכוניות צעצוע בארגזי חול. אחד הקירות מותאם לקנה מידה של ילד בן שש, והסידור חלון-דלת-חלון מהדהד את הארכיטיפ הבסיסי של בית. עץ נטוע במרכז המבנה, והתריסים הפנימיים מטשטשים את הגבולות בין פנים לחוץ.⁴⁵

אדריכל המבנה יזם את שיתוף הפעולה עם האמן אולריך פוגל (Ulrich Vogl), כששניהם עבדו יחד בתיאום מלא, תוך עמידה בדרישות התקינה הרלוונטיות. היצירה תוכננה והוקמה כחלק מתהליך הבנייה, כאשר שלב הביצוע עצמו סיפק את ההשראה ליצירה – אך היא לא שולבה בתכנון המוקדם. בהתאם לכך, רמת השילוב בין האמנות לאדריכלות מוגדרת כבינונית. בנוסף, מכיוון שהיצירה משמשת את הילדים בפועל, האמן לקח בחשבון את שחיקת החומרים, ויצר מבנה המחייב תחזוקה שוטפת ובחינה תקופתית. היצירה מעלה שאלות סביב מושג התקופתיות באמנות, תוך הדגשת האופי הזמני והמתכלה של ההתערבות האמנותית.

KunsthofPassage, Neustadt, Dresden (1998)

פרויקט הפסאז' האמנותי (Kunsthof Passage) בשכונת נוישטאדט בדרזדן הוא מיזם התחדשות עירונית יצירתי שהחל בסוף שנות ה-90 באזור אשר שימש בעבר קומפלקס חצרות מגורים מזנח מהמאה ה-19. את הפרויקט יזמה קבוצת אמנים ואדריכלים מקומיים בשיתוף פעולה עם עיריית דרזדן, במטרה להחיות את החצרות הישנות ולהפוך אותן לחלל ציבורי תוסס המשלב מגורים, אמנות ומסחר, תוך שימור הרוח ההיסטורית של המקום.

בין השנים 1999 ל-2001 שופצו החצרות והושקו מחדש תחת השם Kunsthof Passage. כל אחת מחמש החצרות עוצבה על פי רעיון אמנותי שונה: חצר המים (Regenwasserspiel), חצר החיות (Hof der Tiere), חצר האור (Hof des Lichts), חצר האלמנטים (Hof der Elemente) וחצר המיתוסים (Hof der Fabelwesen). כל חצר מציגה גישה שונה לשילוב בין אמנות למרחב ציבורי, ויוצרת חוויות חזותיות, תחושתיות ואינטראקטיביות מגוונות.

חזון הפרויקט התבסס על רעיון "מגורים בתוך אמנות", במטרה לטשטש את הגבולות בין השימוש היומיומי לבין חווית האמנות, תוך הדגשת תחושת קהילה, אינטראקטיביות ונגישות. במהלך הפיתוח התמודד הפרויקט עם אתגרים מורכבים, בהם הצורך לשמר את המבנים ההיסטוריים ולהתאימם לדרישות מודרניות. השילוב בין אסתטיקה אמנותית לפונקציות שימושיות של מגורים ועסקים דרש איזון מתוחכם. תחזוקת האלמנטים האמנותיים – כגון מערכת הניקוז המוזיקלית – הציבה דרישות תפעוליות גבוהות. בנוסף, הפופולריות הגוברת של המקום יצרה מתחים בין הדיירים לבין זרם המבקרים ההולך ומתרחב.

פרויקט Kunst Hof Passage מדגים כיצד ניתן להכניס חיים חדשים במרחבים מזנחים באמצעות שיתוף פעולה הדוק בין יזמים, אמנים ורשויות מקומיות, תוך שמירה על איזון בין שימור העבר האורבני לבין פיתוח חוויות תרבותיות עכשוויות. המקום הפך לדוגמה בולטת לאופן שבו עיצוב יצירתי, אדריכלות ואמנות משתלבים ליצירת סביבה אורבנית חיה, מגיבה ומעוררת השראה.

שילוב יצירת אפנות בפרויקט אדריכלי: מסקנות מתוך הפרויקטים הנבחרים

שיח פקדים

מהשיחות הרבות שקיימנו במסגרת מחקר זה אמנים ואדריכלים עולה כי עבודה משותפת בין אמנים לאדריכלים מציבה שדה מורכב אך עשיר ביצירה ובפוטנציאל. היתרונות של פרויקטים כאלה ניכרים הן מצד האמנים והן מצד האדריכלים: אמנים זוכים להשפיע על עיצוב ותכנון המבנה, מציעים חומרים מיוחדים וטכניקות חדשניות, ותורמים ליצירת אווירה מרחבית ייחודית וחווית משתמש אינטגרלית. האדריכלים, מצדם, נהנים מהעשרה של התהליך היצירתי ומהיכולת לשלב ממד אמנותי ותרבותי בפרויקטים שלהם. האמן משה סעידי מעיד כי לא פעם היה מעורב בהליך התכנון האדריכלי (בשנות ה-70 של המאה ה-20) ואף הציע פתרונות תכנוניים — לא לשם העצמת היצירה, אלא כפתרונות לתפיסה המרחבית של המבנה, רעיונות אשר התקבלו על ידי האדריכלים.⁴⁶ לכן, שיתוף הפעולה מאפשר לאמנים להבין לעומק את הדרישות החזותיות של הסביבה ולהרחיב את גבולות השפה האדריכלית.⁴⁷

עמ' 45–46: משה סעידי (נ. 1937),
לזכר הבנים — בית יד לבנים, קיבוץ כפר מנחם, 1974 צילום: שי בן אפרים

רעיון עם משה סעידי, 3.2.2025

Alex V. Cipolle (September 27, 2022) *Beyond the Surface: When Art and Architecture Unite, Art and Architecture*

46

47

עם זאת, לצד ההזדמנויות קיימים גם אתגרים מהותיים. לעיתים מתגלים פערים בהבנה ובתפיסה שבין התחום האמנותי לתחום האדריכלי.⁴⁸ אמנים מתאפיינים בגישה פתוחה יותר למחשבה יצירתית, בעוד שאדריכלים מחויבים למגבלות מבניות, תקציביות ורגולטוריות. פערים אלו יוצרים מתחים, ולעיתים מובילים לפשרות באיכות הרעיונית או הביצועית של היצירה. ישנם אמנים המרגישים כי בפרויקטים גדולים לא ניתנת להם הבמה להביע את רעיונותיהם הייחודיים, במיוחד כאשר הקו העיצובי מוכתב מראש על ידי צוות התכנון.⁴⁹ גם עבור האדריכלים, עבודה עם כמה אמנים במקביל עשויה להוות אתגר בתיאום העיצוב הכולל, מה שעלול לפגוע באחידות ובקוהרנטיות של הפרויקט כולו. בבחינת יישום היצירה עולה כי התמודדות עם קשיים דורשת תיאום מוקדם והבנה הדדית. חוסר התאמה בין השפה האמנותית לבין השפה האדריכלית מחייב הידברות ברורה מראש. לכן, במקרים שבהם האמן שואף ליצור יצירה גדולה, אינטראקטיבית או נסיונית – נדרשת פתיחות מצד האדריכל להבין את הצרכים ולגשר על הפערים. האתגרים מתעוררים לא רק בהיבט הפורמלי של השפה הוויזואלית, אלא גם בתפיסת הזמן, בקצב העבודה ובאופן קבלת ההחלטות. שיח מקדים שבו מוגדרות מטרות משותפות, לצד מעורבות הדדית בשלבים מוקדמים של התכנון, הוזכר על ידי מרואיינים שונים כאמצעי מרכזי ליצירת הבנה. אמנים ואדריכלים שעמם שוחחנו ממליצים על סדנאות עבודה משותפות, הכנת הדמיות משותפות כבר בשלב הקונספט ויצירת שפה חזותית שמגשרת בין התחומים.

דוגמא לשיתוף פעולה פורה בין אמנים לאדריכלי נוף ניתן למצוא בפרויקט "גן סיפור" בחולון – סדרה של 52 גנים ופארקים ציבוריים שהוקמו מאז שנת 2000 ביוזמת עיריית חולון. כל אחד מהגנים ממחיש סיפור ילדים פופולרי, באמצעות פסלים ואלמנטים פיסוליים. אחד הגנים, הממוקם ברחוב מטה גור, תוכנן על ידי משרד ברוס-ליון אדריכלים בשיתוף פעולה עם אמנים רבים. הגן, המשתרע על פני כ-35 דונם, מזמן למבקרים מעבר בין סיפור לסיפור לאורך מסלול מפותל. שיתוף הפעולה בין העירייה, אדריכלי הנוף והאמנים הוביל ליצירה חינוכית, תרבותית ונופית אפקטיבית. דוגמא נוספת היא כיכר קדומים, שתכנונה הופקד

ראיון עם מיכה ליון 3.1.2025

Aayushi Agrawal, Ar. Arpita Das (2024) Integrating Art into Architecture.

.IJIRT, Volume 11 Issue 7

48

49

הוצאות נלוות

מעבר לעלויות הפקת היצירה, יש להביא בחשבון הוצאות נלוות: הובלה, ביטוח, התקנה ותחזוקה עתידית. תהליך זה מחייב גם עמידה בדרישות רגולציה – תקני בטיחות, הנחיות סביבתיות ותכנון עירוני – ולעיתים כרוך בהתמודדות עם מורכבויות בירוקרטיות ותיאום מול רשויות מקומיות. כשל בתיאום רגולטורי עלול לעכב ואף לסכל את מימוש הפרויקט.⁵⁵ במקרים רבים, האחריות על תיאום ההיבטים הללו מוטלת על האדריכל, הנדרש לטפל ברישוי, תקינה ויישום טכני – משימה הדורשת משאבים נוספים ולעיתים אינה מתוגמלת ישירות.⁵⁶ האמנית הילה טוני נבוק מציעה כי הכשרה קצרה של אמנים אצל יועץ בטיחות מקצועי שיפרט מראש את דרישות הבטיחות שבהן יאלצו לעמוד, יכולה לסייע לאמנים כבר בשלב תכנון היצירה.

קשיי בירוקרטיה ורגולציה

הדרישות הרגולטוריות עלולות אף הן להציב מכשולים. קבלת האישורים לשילוב יצירות אמנות במבנים ציבוריים – במיוחד יצירות בעלות ממדים גדולים – מחייבת תיאום עם הרשויות ולעיתים דורשת שינויים הנדסיים מורכבים. לכן, בשל החיכוך הבירוקרטי, אמנים רבים בוחרים להתמקד מראש באמנות מוזיאלית ולא באמנות ציבורית.⁵⁷ אמנים אחרים מעדיפים להצטרף לפרויקט רק בשלבים מתקדמים, לאחר שהתכנון האדריכלי הסתיים, זאת על מנת לקבל חלל מוכן לאחר הקמתו. השאיפה של גופים שונים ליצור שילוב מוקדם מחייב את כל הצדדים להיות גמישים ולשלב שיקולים של תחזוקה, יציבות מבנית ועמידות חומרית כבר בתחילת הדרך.⁵⁸

בידי משרד האדריכלים של סעדיה מנדל. בכיכר ממוקמת "מזרקת המזלות" – עבודת פיסול של האמנים ורדה גבעולי ואילן גלבר, משנת 2011. במהלך העבודה קיימה גבעולי שיח מתמשך עם האדריכל ואף קבעה בעצמה המיקום המדויק להצבת המזרקה.

אתגרים כלכליים ומגבלות תקציב

אתגר נוסף הוא מגבלות התקציב. פעמים רבות נדרשות התאמות מיוחדות, חומרים נדירים או התקנים ייחודיים, אשר עלולים להוביל לעליה בעלויות הפרויקט. תקציבים קשיחים או גמישים למחצה לא תמיד מאפשרים ביטוי יצירתי מלא.⁵⁹ לכן נדרשים האמנים והאדריכלים למצוא פתרונות יצירתיים ולשמור על איזון בין השאיפה ליצירה משמעותית לבין מגבלות התקציב. איזון זה הינו משימה מורכבת המצריכה ניהול כספי קפדני וליווי מקצועי, הכולל תכנון מסגרות תקציביות מותאמות.⁵¹ יחד עם זאת, הפתיחות של היזמים והבנתם שהיצירות דורשת גם משאבים תוכל להביא לפוטנציאל אמנותי רב יותר.⁵²

היבט תקציבי נוסף קשור לפרק הזמן החולף בין הזמנת היצירה לבין הקמתה בפועל. האמן מרטין שונפלד (Martin Schönfeld), ראש משרד האמנות במרחב הציבורי בברלין (Büro für Kunst im öffentlichen Raum – KiöR) מציין בראיון שקיימנו עמו כי כאשר קיים פער משמעותי בין מועד הקול הקורא לאמנים לבין מועד ביצוע היצירה, עלויות הביצוע עלולות לעלות באופן ניכר. דבר זה שמקשה על מימוש הפרויקט, במיוחד לאור העובדה שמראש התקציב המיועד לאמנות הינו מוגבל.⁵³ יכולת ההתמודדות עם אתגר תקציבי זה תלויה גם בניסיונם של האמנים: אמנים מנוסים יודעים לצמצם עלויות באמצעות בחירה מושכלת של חומרים וייעול תהליך העבודה על היצירה.⁵⁴

⁵⁵ /Americans for the Arts serves: <https://www.americansforthearts.org>
⁵⁶ צבי שטיין, ליקויי בניה – אחריות אדריכל בתביעות בגין ליקויי בניה. CIVILENG.
⁵⁷ ראיון עם אלונה רודה 1.3.2025
Sherri S. Brueggemann (2013) *An Informed Grounded Theory Approach to Public Art Policy Evaluation: Causal Factors for Adaptive Capacity Analysis*, University of New Mexico, School of Public Administration
⁵⁸ *Public Art Fund brings dynamic contemporary art to a broad audience in New York City and beyond*

⁵⁰ Peter Fröst, Lars Henrik Fröbel (2017) *Architectural Engineering: Bridging the Gap between Design and Production*. KTH Royal Institute of Technology
⁵¹ Andressa Anjos (April 3rd, 2025) *Balancing Creativity and Practicality in Architectural Projects on Budget Constraints*, Nutcache
⁵² *An Expert's Guide to Commissioning Public Art*, Jan 11, 2024
⁵³ ראיון עם מרטין שונפלד 3.4.2025
⁵⁴ ראיון עם ורדה גבעולי 5.4.2025

בפרויקטים שבהם נתקלו האמנים בקשיים בירוקרטיים, הצליחו שיתופי פעולה עם אנשי מקצוע כמו אדריכלים או אוצרים לתווך ולהקל על התהליך. ליווי מקצועי של יועצים או אוצרים המסוגלים לתווך בין השפות – האמנותית, האדריכלית והניהולית – מאפשר תיאום חלק יותר, ומבטיח שהציפיות יהיו מוגדרות וברורות.

תחרויות אמנות בפרויקטים אדריכליים

מגנון בחירת היצירות והאמנים דורש תשומת לב מיוחדת. תחרויות מהוות כלי מרכזי לשילוב אמנות בפרויקטים ציבוריים, אך יש לנהלן על פי עקרונות של שקיפות, הוגנות ותיעוד מסודר. במדינות רבות נהוגים שלוש דגמים עיקריים של תחרויות: פתוחות, חצי-סגורות וסגורות. תחרויות פתוחות מאפשרות השתתפות רחבה, גם לאמנים בתחילת דרכם, אך לרוב אינן מושכות יוצרים מובילים – בין אם בשל תגמול כספי לא מספק, ובין אם מחוסר רצון להעמיד עצמם במצב שבו הם עשויים שלא להתקדם לשלבים הבאים.⁵⁹ לעומתן, תחרויות חצי-סגורות (בהן נדרשת הגשת תיק עבודות) או סגורות (בהזמנת אמנים נבחרים, בתשלום עבור ההשתתפות), נחשבות לרציניות ומקצועיות יותר. תגמול עבור הגשת סקיצות או פיתוח רעיוני מהווה תנאי בסיסי להשתתפות של אמנים מובילים.⁶⁰

במקרים רבים תחרויות האמנות נערכות רק בשלבים מאוחרים של הפרויקט, לעיתים זמן קצר לפני סיום הבנייה. עבור יזמים ומזמיני העבודה, האדריכלות נתפסת כעדיפות ראשונה, ורק כאשר הבניין מתקרב להשלמה עולה הצורך לשלב בו אמנות. בכל מקרה, מומלץ להעניק לאמנים המשתתפים בקול הקורא מספיק זמן לגיבוש והכנת הצעה רצינית.

דני קרוון (1930–2021),
למעלה: כפר תקווה, קריית טבעון, 1975.
למטה: המרכז הרפואי לבריאות הנפש אברבנאל, בת ים, 1967–1972.
באדיבות ארכיון דני קרוון. צילום: שי בן אפרים

הנושא עלה בראיונות עם האמנים.
ראיון עם מרטין שונפלד 3.4.2025

59
60

נושא מרכזי נוסף שעלה בראיונות הוא הצורך בהכשרות ייעודיות לאמנים המעוניינים לפעול במרחב הציבורי. מעבר להבנה טכנית בסיסית כמו קריאת תוכניות אדריכליות או עמידות חומרים, יש צורך גם בכלים נוספים. ההכשרות, בין היתר, יכולות לעסוק בשילוב יצירת האמנות במרחב הציבורי, תוך הקפדה על התאמה לסביבה שבה היא מוצבת. היצירה נדרשת למלא פונקציה מוכוונת ביחס למרחב ולהבטיח נגישות פיזית ויזואלית, תוך התחשבות בנקודות מבט שונות. על האמן להיות מסוגל להגדיר מראש את מטרות היצירה כחלק בלתי נפרד מתהליך הפיתוח. בעת תכנון היצירה, חשוב לקבוע את משך הזמן שאליה היא מיועדת – קבועה, זמנית, תקופתית או לשימוש רב-פעמי – שכן החלטה זו תשפיע על אופן התכנון, הביצוע ובחירת החומרים.

הכשרות נוספות שיכולות להועיל לאמנים נוגעת התנהלות מול חוזים, הבנת מבני תקציב, תכנון תחזוקה עתידית, וניהול משא ומתן מול גופים עירוניים. כלים אלו יאפשרו לאמנים לקחת חלק פעיל ומשמעותי יותר בפרויקטים אדריכליים תוך שמירה על החזון האמנותי שלהם.

נושא נוסף קשור באילוצים מבניים טכניים, אילוצי חוק התכנון והבניה ומגבלות התחזוקה. הכשרה מקצועית, גם אם בסיסית, בשפה האדריכלית ובאילוצי בטיחות, יכולה לשפר את התקשורת ולצמצם טעויות או חיכוכים. האמנית ורדה גבעולי, בעלת ניסיון רב בפיסול ציבורי, טוענת כי הפסל הוא תוספת עדינה לנוף ולא שינוי מהותי שלו. לכן, חשוב להבין כי תפקידו של האמן הוא "להוסיף פסיק או נקודה למשפט שכתב אדריכל הנוף".⁶¹ הפיסול אינו סביבתי במובן של עיצוב מחדש של המקום, אלא פיסול בתוך הסביבה – הדגשת מאפייני המקום וחיזוק תחושת המקום הקיימת. בניגוד לאמנות מוזיאלית שבה האמן נמצא במרכז, כאן הדגש עובר אל הפסל וליחסו למרחב. גישה זו מחייבת ראייה הוליסטית והבנה שהצלחה טמונה לעיתים בפשרות חכמות ולא בעמידה נוקשה על עקרונות יצירתיים.

אחת הבעיות הנפוצות היא אי התאמה מרחבית: יצירה שאינה מותאמת לגודל או לאופי החלל עלולה להחמיץ את ייעודה. יצירה גדולה עלולה להציף את החלל ולהשתלט עליו, לפגוע באיזון התחושתני ולעורר תחושת עומס. לעומת זאת, יצירה קטנה מדי עלולה להיטשטש בסביבה האדריכלית, חסרת נוכחות או משמעות. התאמת קנה המידה של היצירה למרחב שבו היא משובצת דורשת הבנה של גבולות התחום – מצד האמן, יכולת לקרוא את השפה האדריכלית, ומצד האדריכל, רגישות להשפעתה של היצירה על חוויית המשתמש. יש להתחשב גם באופני השתנות החזות לאורך זמן: תנאי תאורה משתנים, מזג אוויר עונתי והתבלות טבעית של החומרים, שלעיתים הם חלק מהקונספט האמנותי.

קשיים לוגיסטיים

קשיים לוגיסטיים וטכניים מהווים נדבך נוסף: מיקומה הפיזי של היצירה מכתב שיקולי תכנון כמו יציבות מבנית, בטיחות, תאורה, תחזוקה ונגישות. גם בחירת החומרים נגזרת מתנאי הסביבה. חשיפה ללחות, קרינת שמש או רוחות חזקות מחייבת שימוש בחומרים עמידים ומתאימים. תנאים סביבתיים ממלאים תפקיד קריטי נוסף: חשיפה מוגזמת לאור טבעי או מלאכותי עלולה להביא לדהייה של צבעים או להתבלות החומרים. תאורה לא מספקת עלולה לטשטש את פרטי היצירה ולפגוע בעוצמת החוויה החזותית. תנודות ממעליות, מכונות או תנועה כבדה עלולות לערער את יציבות היצירה אם לא עוגנה כראוי, ומשקל עודף עלול להוביל לסכנות מבניות. בקרת טמפרטורה ולחות חשובה במיוחד עבור יצירות מחומרים רגישים כמו עץ, בד, נייר או צבע, הפגיעים להשפעות מזג האוויר והאקלים. לכן, תיאום הנדסי בשלבי התכנון המוקדמים חיוני להבטחת שלמות היצירה, והוא כולל גם קבלת אישורים והשתלבות במערכות המבנה.⁶²

⁶¹ Americans for the Arts serves, advances, and leads the network of organizations and individuals who cultivate, promote, sustain, and support the arts in America

⁶²

שגיאות התקנה

שגיאות רבות יכולות לנבוע גם מהתנהלות לקויה בשלב ההתקנה. יצירות תלויות טכנולוגיה, דוגמת מיצבים דיגיטליים או מבוססי תאורה, דורשות תשתית מתאימה: הכנת שקעים חשמליים, הסתרת כבלים ובדיקת קיבולת מערכת החשמל. העדר הכנה עלול לגרום להפסקות חשמל, תקלות מערכתיות או עומסים בלתי צפויים. ביצירות מבוססות סאונד יש צורך בהתאמה אקוסטית מדויקת: חללים לא מתאימים עלולים לגרום להדהוד יתר או להיטמעות הקולות ברעש הסביבה, מה שפוגע הן בחוויית המשתמש והן בתפקוד התקין של המרחב.⁶³

היבטים משפטיים

יש לקחת בחשבון גם שיקולים משפטיים: שימוש בדימויים המוגנים בזכויות יוצרים, הצגת תוכן פרובוקטיבי במרחב הציבורי או היעדר תיעוד ברור של הבעלות על היצירה עלולים לגרום השלכות משפטיות משמעותיות. כדי להבטיח שילוב מוצלח של אמנות בפרויקט אדריכלי, יש להתייחס אליו כתהליך רב־שלבי המחייב שיתוף פעולה הדוק, ראייה מערכתית ותכנון מקיף בכל ההיבטים — טכניים, עיצוביים, משפטיים וחברתיים. רק כך ניתן להבטיח שהאמנות תשתלב במרחב באופן שמכבד את המקום, את הקהל ואת היצירה עצמה.

קשר היצירה לסביבה

יצירה מוצלחת אינה מתקיימת בחלל ריק — עליה להתייחס למקום, להיסטוריה המקומית ולערכים תרבותיים, ולאפשר נגישות פיזית וחוויתית.⁶⁴ מעורבות הקהילה בתהליך מעניקה ליצירה ממד מוסרי, לא רק אסתטי, ומעמיקה את תחושת הבעלות המקומית. תהליך בחירה שנשען גם על ערכים, תפיסת עולם או עקרונות תרבותיים

וחברתיים מקומיים — ולא רק על שיקולים אסתטיים או כלכליים — מבטיח לגיטימציה רחבה יותר, ויוצר יצירה שמתקבלת באהדה וזוכה להקשר חברתי עמוק. לעומת זאת, יצירה המתעלמת מהקשר מקומי עלולה לעורר התנגדות בקרב הקהילה, לפגוע ברגשות הציבור או להצית מחלוקות.

בפרויקטים ציבוריים רבים, קיימת לעיתים העדפה לאמנים מקומיים במטרה לחזק את הזיקה בין היצירה לקהילה. בשיחה עם שרה דליידן — מנהלת פרויקט נסיוני בשם Art for Recovery לעידוד יוזמות של אמנות במרחב הציבורי בסנטה מוניקה, קליפורניה — היא מספרת על המאמצים הרבים שהיא וצוותה השקיעו בפיתוח מאגר רעיונות מקוריים המגיעים מתושבים יצירתיים ומעורבים בשכונות העיר, וביצירת שותפויות בין תושבים אלו לאמנים מקצועיים מרחבי לוס אנג'לס. דליידן מלווה את האמנים בעבודה עם חברי הקהילה שאליה מיועדת העבודה, ומלמדת אותם כיצד לערב את הקהילה בתהליך העבודה — למשל בהקמת "ועדת יעוץ של שכנים" ויצירת שיחה בזמן העבודה על ההצבה. כך נמנע מראש מצב שבו היצירה מונחת על הקהילה ומעוררת התנגדות. "זה תהליך מורכב. לפעמים שכנים רוצים משהו ספציפי מאוד שלא יתאים לאמן. אבל צריך להקשיב, לדבר, ובסוף ולשכנע אותם לקבל משהו שלא בהכרח היו בוחרים לבד".

בהקשר זה ניתן לציין גם את סדרת הפסלים של אלונה רודה משנת 2024, המותקנים על גבי פנסי רחוב ברובע ברוננפירטל שבברלין, בתמיכת חברת DEGEWO AG. רודה, המתגוררת בשכונה, פנתה לחברת הניהול והציעה לכסות את חלקם העליון של פנסי הרחוב הכדוריים, המפיצים אור היקפי שאינו נצרך כלפי מעלה ופוגע באיכות חייהם של הדיירים. בנוסף לפן האמנותי, ליצירה תפקיד פרקטי: היא מכוונת את האור לשבילי ההליכה ומגבירה את הנגישות, תוך הבטחה שהאור יופץ כלפי מטה בלבד. העבודה עוסקת בזיהום אור בערים ובמשמעויותיו עבור בני אדם ובעלי חיים עירוניים — נושא שלרוב אינו זוכה להתייחסות. רודה מציעה פתרון אמנותי, מעורר מחשבה ומעוצב ברוח שובבה ויצירתית. תושבי ברוננפירטל אף הוזמנו לקחת חלק בתהליך העיצוב באמצעות מילוי שאלונים, בחירת עיצובים מועדפים, ציור רעיונותיהם והצעת מיקומים אידיאליים לפסלים.⁶⁵

⁶³ Malcolm Miles (1997) Art, Space and the City. Oxford: Routledge
⁶⁴ Cameron Cartiere, Shelly Willis, Eds. (2008) The Practice of Public Art. Oxfordshire: Routledge

הפלצות יישומיות

שילוב אמנות בשלכיות פרויקט אדריכלי

כפי שניתן לראות בדוגמאות, טכניקת היצירה קשורה קשר הדוק לשלב ההתקנה במסגרת הקמת הפרויקט האדריכלי – ככל שההתקנה מתבצעת בשלב מוקדם יותר, כך רמת השילוב האדריכלי-אמנותי נחשבת עמוקה ומשמעותית יותר. בהתאם לכך, אמנות במרחב האדריכלי (פסלים בחלל, תמונות וכדומה) נחשבת לרמת שילוב נמוכה; אמנות דיגיטלית וציורי קיר משתייכות לרמת שילוב בינונית; אמנות שימושית (ריהוט או אלמנטים אינטראקטיביים) נעה בין שילוב בינוני לגבוה; ואמנות פיסולית המותאמת לחלל נחשבת לרמה הגבוהה ביותר של אינטגרציה. (דיאגרמה 2)

עם זאת, הדגש על טכניקה בלבד אינו מספק. גם יצירה המותקנת בשלבים מאוחרים יכולה להשתלב ברמה גבוהה, אם תוכננה מראש כחלק בלתי נפרד מהשפה האדריכלית. לכן, שילוב האמנים בשלבים המוקדמים של התכנון הוא קריטי, גם ללא קשר לטכניקת הביצוע. תהליך כזה מאפשר דיאלוג פורה יותר בין אמנים ואדריכלים, יצירת תשתית מתאימה ליצירה והתאמה לתקציב, לחומרים ולמערכות הבניין. כמו כן, שילוב מוקדם של אמנות מגדיר הקצאת תקציב ייעודי לאמנות כבר בשלבים הראשונים של גיבוש התכנית הכלכלית.

לתהליך התכנון האדריכלי שלבים קבועים הכוללים:

- ייזום: התחלת הפרויקט, הגדרת מטרות ואיסוף דרישות.
- תכנון: קבלת מידע תכנוני, בדיקה של תכניות בניין עיר (תב"ע) הרלוונטיות למגרש תכנון אדריכלי והנדסי, גיבוש תכניות, הגשת בקשות לרישוי.
- מימון: תקצוב, גיוס משקיעים, חישוב עלויות.
- יועצים: שילוב יועצים מקצועיים בתחומים שונים.

חזה קאופמן (נ. 1929), כנסת ישראל, ירושלים, 1966.
באדיבות ארכיון הכנסת. צילום: מיכאל עמר

- עריכת היתר והוצאת היתר: הכנת תכנית הבקשה בהתאם לדרישות העירייה.
- בחינת הבקשה: הבקשה נבחנת על ידי הוועדה המקומית לתכנון ובנייה, מתן הערות או דרישות לתיקונים במידת הצורך.
- אישור הבקשה: לאחר ביצוע התיקונים (אם נדרשו) ואישור הבקשה על ידי הוועדה, קבלת היתר סופי מאפשרת את תחילת הבנייה בפועל, בכפוף לפיקוח הנדסי.
- עריכת מכרזים והגשת הצעות לביצוע.
- עבודות הקמה: הכנת תשתיות, שלד, מערכות.
- עבודות גמר: גימורים, התקנות, ריצוף, צבע.
- בקרה ואישורים: בדיקות בטיחות, אישור תקנים, אישור חיבורי מערכות.
- מסירה ואכלוס: קבלת טופס 4 וטופס 5.

בפועל, בפרויקטים רבים, ובמיוחד בקנה מידה בינוני או קטן, הדיון על האמנות מתחיל בשלב מאוחר, לעיתים רק לאחר קבלת ההיתר, ובמקרים מסוימים אפילו לקראת גמר העבודות בשטח. כאשר תכנון האמנות נדחה לשלב מאוחר, היכולת לשלב אותה בצורה מיטבית הינה מוגבלת – גם ברמת הביצוע, גם ברמת השיח העיצובי וגם מבחינה תקציבית.

אנשי מקצוע מתחום האמנות, האדריכלות והיזמות ממליצים לשלב את החשיבה האמנותית כבר בשלב תכנון הקונספט של הפרויקט, כחלק מצוות הכולל את האדריכל, היזם ויועץ או אוצר בתחום האמנות. להלן שלבי העבודה המומלצים לשילוב אמנות בפרויקט אדריכלי: **(דיאגרמה 3)**

- דיונים בהשתתפות היזם, האדריכל והאוצר/אמן על שילוב אמנות בפרויקט וגיבוש הסכמה על שיתוף פעולה. הדיונים יכולים להתקיים גם במתכונת של ועדה מלווה לפרויקט המורכבת מצוות של אדריכלים ואמנים.
- בחירת האמן/ים לפרויקט על ידי ועדה מלווה. הבחירה יכולה להיעשות באמצעות בחירה ישירה או בתחרות אמנים.
- האמן הנבחר בשיתוף האדריכל והיזם דנים בפיתוח הרעיון, הגדרת היצירה ומהותה ומיקומה במרחב, בדגש על ניראות ונגישות.
- שלב הסקיצות והתכנון הראשוני של יצירת האמנות מועברות לשם בחינת דרישות טכניות בתכניות יועצים (מבנה, חשמל, תאורה, אינסטלציה ועוד). במקרים מסוימים, העבודה על קבלת ההיתר

- לפרויקט צריכה לכלול את תכנון היצירה. בין אם מדובר בפרויקט לשימור, או שהיצירה מצריכה התייחסות ואישור גורמים בעירייה.
- לאחר הגשת ההיתר ואישורו, נערך מכרז לקבלנים לבחירת קבלן הביצוע. מומלץ לכלול במכרז גם את הקמת והתקנת היצירה, ולעגן את מחויבות שילוב האמנות כבר במסמכי התכנון ובחוזי הבנייה. יש להעביר לקבלן אחריות מלאה לביצוע היצירה כחלק מהעבודות הכלליות בפרויקט, כולל תיאום וליווי כל שלבי ההתקנה, וכך להבטיח סנכרון מיטבי בין מרכיבי האמנות והבנייה.
- במהלך עבודות הבניה, הוועדה המלווה והיזם מתכנסים לביצוע בחינה נוספת של גודל ומיקום היצירה, באמצעות הדמיות ודגמים בקנה-מידה משתנה, לצורך קבלת אישור סופי בבחינת חומריות, הצבה ועלות השינוע וההתקנה.
- חלק מעבודות הקמת הפרויקט כוללות הכנת מערכות נדרשות להתקנת היצירה. הקבלן מסנכרן את התקנת עבודת האמנות בהתאם לביצוע עבודות גמר המבנה.
- ביצוע הבקרה על הפרויקט האדריכלי כולל ביקורת של הוועדה המלווה על היצירה והשתלבותה בחלל.
- סיום הבניה צריך לכלול כתיבת פרוטוקול תחזוקה ואחזקה לטובת שימור היצירה בטווח הארוך.

מפתחות להצלחת הפרויקט

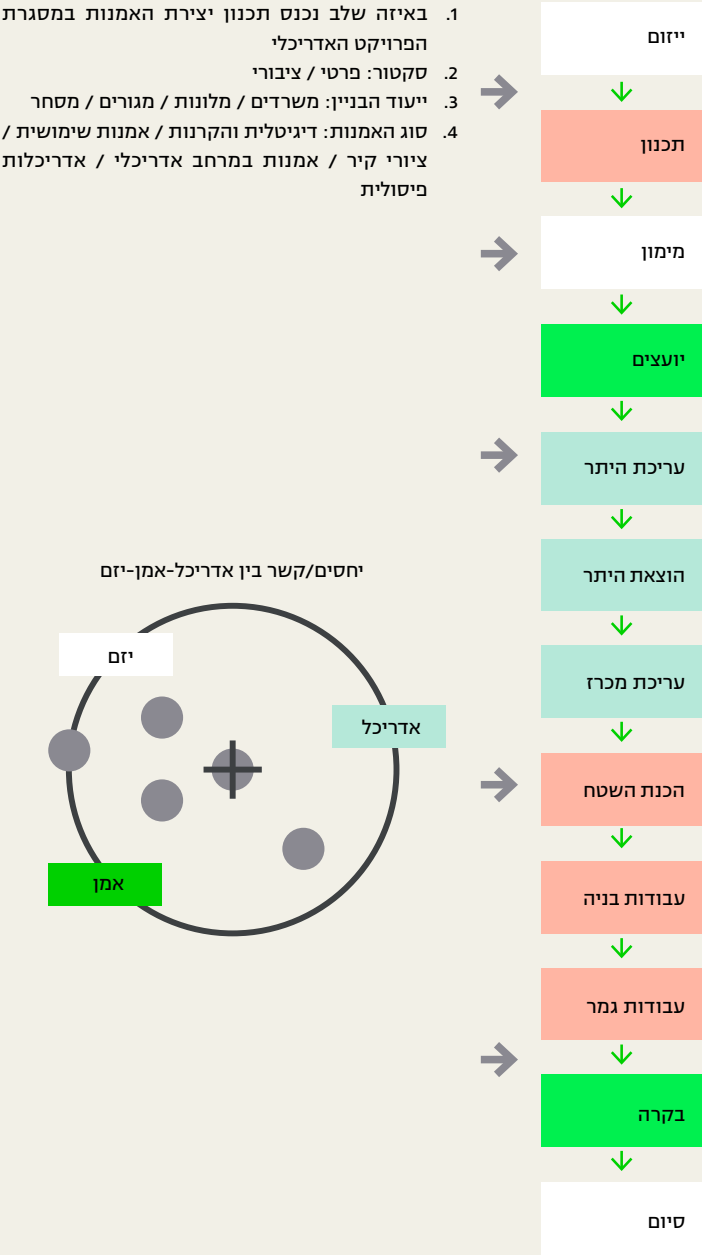
על בסיס שיחות רבות עם אדריכלים ואמנים בעלי ניסיון בפרויקטים של אמנות ציבורית, אנו מסיקים כי ניתן ליצור שיתוף פעולה פורה ביניהם, המתבסס על תהליך מובנה וכולל מספר שלבים מרכזיים: ראשית, קיום שיח ראשוני פתוח, שבו מובהרות ציפיות הדדיות, תחומי אחריות ולוחות זמנים. לאחר מכן, חשוב לשלב את האמן בתהליך כבר בשלבי התכנון המוקדמים, ולא להסתפק בהצטרפות בשלב מאוחר של פרטי הביצוע לאחר סיום תכנון המבנה. שילוב האמן כולל את שיתופו בדיונים הראשוניים של הפרויקט. השלב הבא מבוסס על יצירת הדמיות משותפות – סקיצות, מודלים או המחשות ויזואליות – שמסייעות לכל צד להבין את שפתו של האחר. התכנון המשותף יכול אף לכלול סדנאות עבודה ומפגשים לא פורמליים המאפשרים דיאלוג יצירתי, לטפח אמן ומקדמים חשיבה משותפת. השלב הבא של התכנון כולל מיפוי מוקדם של מגבלות תכנוניות, תקציביות ורגולטוריות, כדי לקיים תיאום ציפיות להמשך. לבסוף, שיתוף הפעולה יכול להביא לגיבוש שפה חזותית מגשרת – וליצירת מילון משותף של חומרים, צבעים ודימויים, התורם להבנה עיצובית עמוקה ולגיבוש חזון משותף.

מימוש הפוטנציאל הרב של שילוב אמנות באדריכלות מחייב מעבר מהתפיסה המסורתית של אמנות כתוספת מאוחרת לתהליך התכנוני, אל גישה שבה האמנות נטמעת כבר בשלבים הראשוניים של תכנון המבנה או המרחב. מחקר זה מצביע על כך ששיתוף פעולה מוקדם בין אמנים, אדריכלים ויזמים מוביל לתוצאה אינטגרטיבית יותר – אמנות שאינה מונחת על גבי החלל אלא נובעת ממנו ומשפיעה עליו, תהליך כזה מאפשר לאמנים להשתלב בדיון הפונקציונלי, החומרי והמרחבי של הפרויקט, ובכך להרחיב את גבולות השיח האדריכלי. כאשר אמנות במרחב האדריכלי או הציבורי מתוכננת בהקשר ישיר לסביבה, היא יכולה לשמש כלי משמעותי בעיצוב זהות המקום ובהנעת דיאלוג חברתי ותרבותי. בכוחה לחבר בין המבקרים לחלל, לעורר עניין, לתרום לרווחה הנפשית ולהעשיר את החיים האורבניים בכללותם.

אחת הסוגיות העולה במחקר היא נושא התקשורת בין אדריכלים לאמנים. (דיאגרמה 4) אחד הפתרונות הוא יצירת פורומים לשיח פתוח, בהם יתקיים דיאלוג ישיר על צרכים, אילוצים ורצונות. כאשר קיימת הבנה הדדית בין הגורמים, ניתן לייצר פתרונות גמישים ויצירתיים המקובלים על שני הצדדים. בנוסף לכך, תפקידם של מתווכים מקצועיים – יועצי אמנות, אוצרים או מנהלי פרויקטים – הופך למשמעותי במיוחד. אלו יכולים לשמש גשר בין הדיסציפלינות, לנסח ציפיות, לעזור בהתנהלות מול רשויות ומוסדות, ולוודא שהיצירה מקבלת את המקום הראוי לה בתוך הפרויקט. ⁶⁶

שיתוף פעולה מוצלח בין אמן לאדריכל הוא אינו דבר מובן מאלין. אך כשהוא מצליח, הוא מניב יצירות המשנות את פני המרחב הציבורי מעורבות שיח ומעשירות את החיים העירוניים.

דיאגרמה 1: שלבים בפרויקט אדריכלי – מהו השלב הנכון לשילוב אמנים?

דיאגרמה 2: רמת שילוב האמנות באדריכלות בתלות בטכניקה

טכניקת היצירה קשורה קשר הדוק **לשלב ההתקנה** – ככל שההתקנה מתבצעת בשלב **מוקדם** יותר, כך רמת השילוב האדריכלי-אמנותי נחשבת **עמוקה ומשמעותית** יותר.

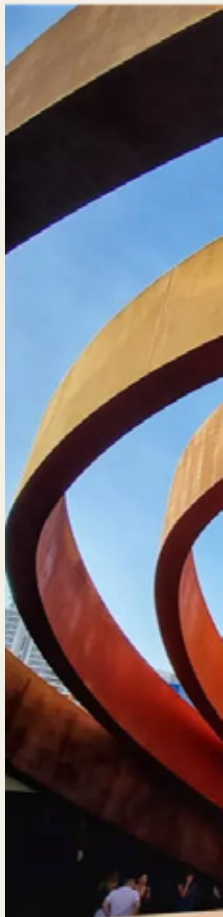
אין התערבות פיזית
במבנה, אינטראקטיביות
תחלופה

תלות נמוכה בחלל, ניתן
לשינוי / תחלופה

לא ניתן להפריד בין היצירה
האמנותית לאדריכלית

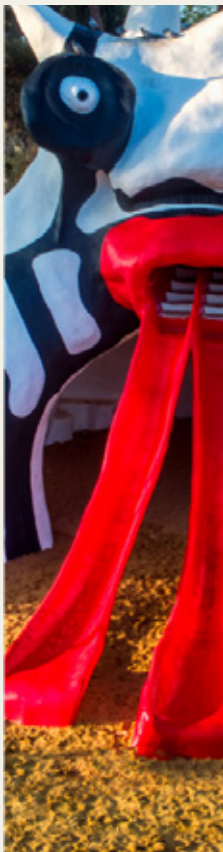
הכנת משטח מראש, מצריך
תחזוקה תקופתית

בחלק מהמקרים – ניתן
להחלפה

אדריכלות שימושית
שילוב אמנות באדריכלות
באופן מלא

מוזיאון העיצוב, חולון

אמנות שימושית
האמנות כ"עזר" לאדריכלות.
מדרגות, ריהוט וכד'

גן רבינוביץ, ירושלים

ציורי קיר
הקצאת שטחי קיר, ויטראז' וכד'

ציורי קיר בתל אביב

אמנות דיגיטלית / הקרנות
התייחסות למרחב הקיים,
חזיתות פנים וחוצ'

בניין עריית תל אביב

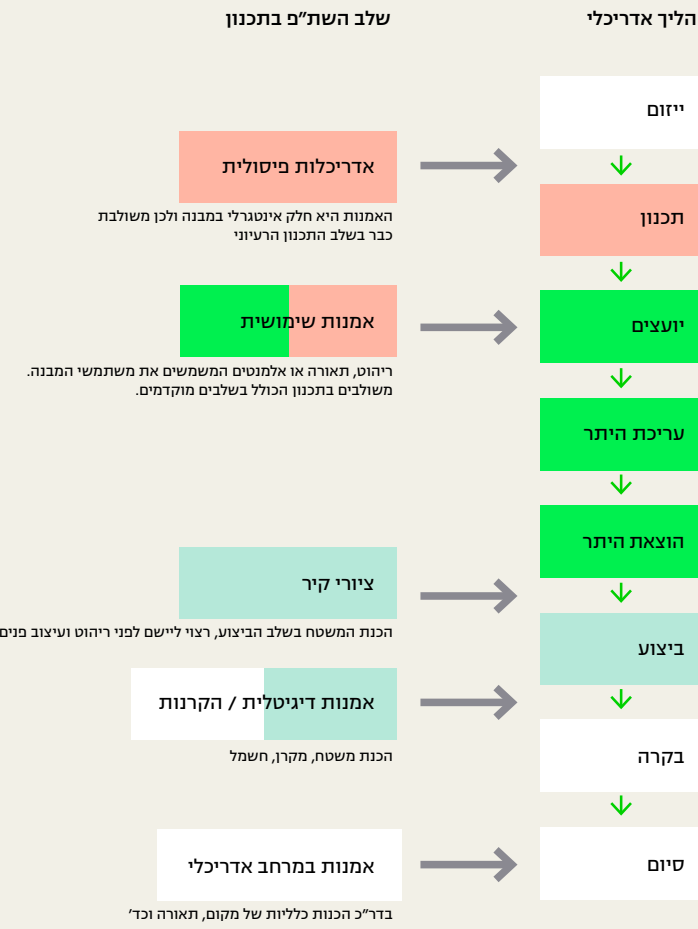

אמנות במרחב אדריכלי
אמנות מוצגת בחלל האדריכלי, בדר"כ
Figure-ground עם/בלי קשר לחלל

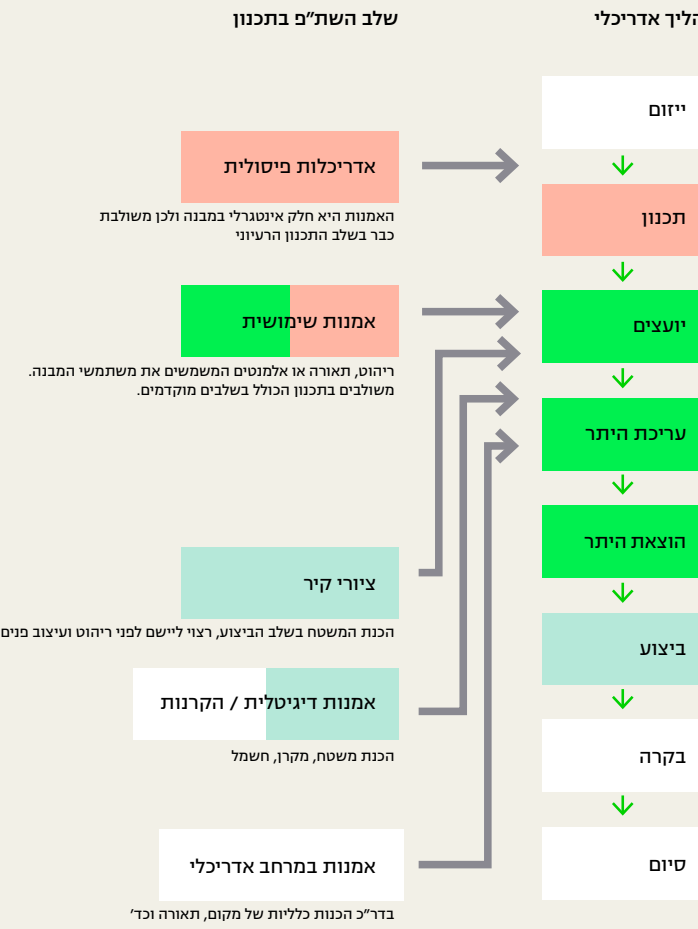
רחבת מוזיאון תל אביב

דיאגרמה 3: שלבי יישום פרויקט אדריכלי משולב אמנות
עפ"י מכניקת היצירה

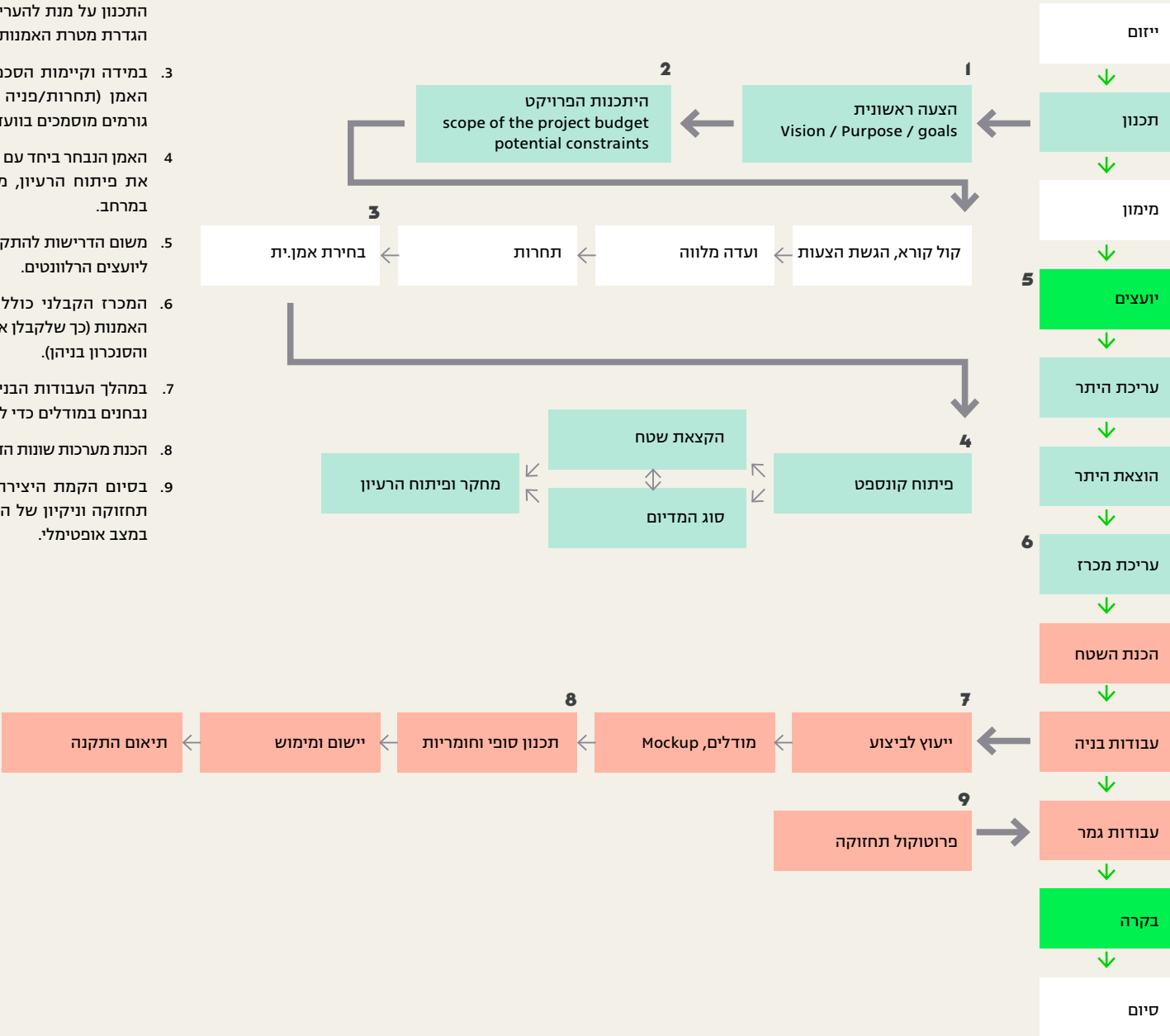

דיאגרמה 4: שלבי יישום פרויקט אדריכלי משולב אמנות
(מצב רצוי / שיפור)

דיאגרמה 5: שלבי יישום פרויקט אדריכלי משולב אמנות
מצב אופטימלי

- 1. תכנון וחשיבה על אמנות בפרויקט מתבצעת בשלבים מוקדמים של התכנון. התכנון כולל את האדריכל, היזם וייעוץ בענייני אמנות/אוצרות.
- 2. הליך שילוב אמנות בשלבים הראשונים של התכנון על מנת להעריך עלויות, כמות עבודה, הגדרת מטרת האמנות וכד'.
- 3. במידה וקיימות הסכמות של הצוות, בחירת האמן (תחרות/פניה ישירה) מתבצעת ע"י גורמים מוסמכים בוועדה מלווה.
- 4. האמן הנבחר ביחד עם האדריכל והיזם מבצעים את פיתוח הרעיון, מהות היצירה, מיקומה במרחב.
- 5. משום הדרישות להתקנת היצירה, התכנון עובר ליועצים הרלוונטים.
- 6. המכרז הקבלני כולל גם את הקמת יצירת האמנות (כך שלקבלן אחריות על כלל העבודות והסכרון בניהן).
- 7. במהלך העבודות הבניה, גודל ומיקום היצירה נבחנים במודלים כדי לקבל אישור סופי.
- 8. הכנת מערכות שונות הדרושות להפעלת היצירה.
- 9. בסיום הקמת היצירה, יש לכתוב פרוטוקול תחזוקה וניקיון של היצירה כדי לשמר אותה במצב אופטימלי.

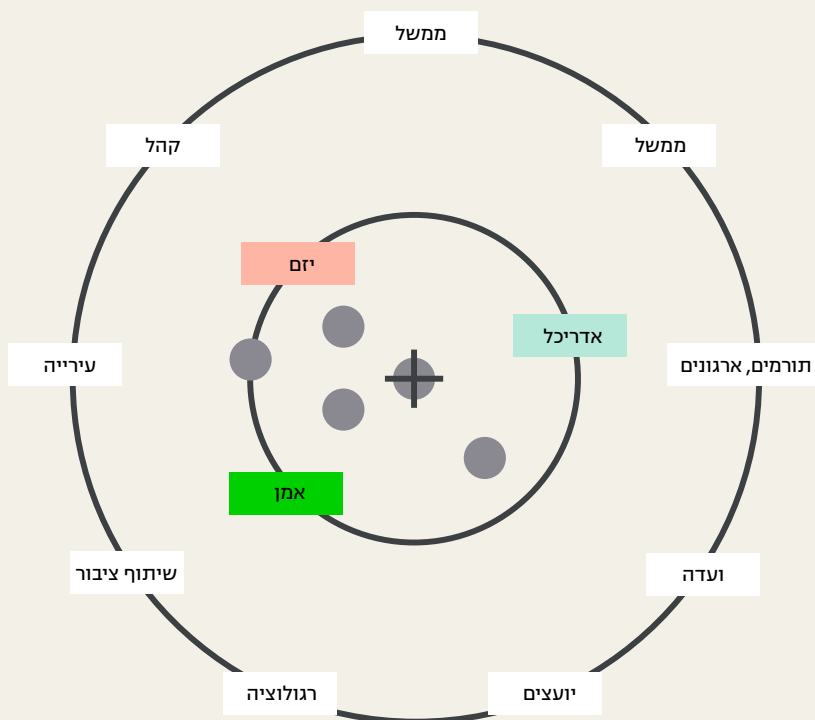

דיאגרמה 6: גורמים שותפים בתכנון / הגדרת תפקידים

מעגלים שונים של גורמים המעורבים בתהליך.

במרכז: אמן – יזם – אדריכל:

ככל שקיימת תקשורת טובה יותר – הפרויקט יכול להיחשב מוצלח יותר.

רמת שת"פ אמנים – אדריכלים – יזמים

